
Іван Клімянкоў

...напісанае або сказанае
збываецца...

Корак з-пад шампанскага

Аповесць

Яўгену ЛЕЦКУ

ЧАСТКА ПЕРШАЯ

Раскошную залу рэстарану «Мроя» шчодро залівала мяккае святло вечаровага сонца. Усе сталы былі занятыя. Між імі ўвішна снавалі гнуткія афіцыянты з падносамі, расстаўлялі стравы і пітво, бралі заказы, прыветна ўсьміхаліся заўсёдным кліентам і час ад часу пазіралі ў бок дзвярэй, дзе засунуўшы левую руку ў кішэню пінжаку, а далонь правай, па-напалеонаўску, за крысо, ганарыста прыўзняўшы галаву, стаяў мужчына ў строгім чорным гарнітуры. Густыя, зьлёгка пасівелья валасы ахіналі яго прадаўгаваты, халодны твар, хваліста спадалі на плечы і разам з іранічным выгінам тонкіх вуснаў і строгім позіркам надавалі ўсёй постаці шляхетнасць і ўладарную велічнасць.

Зрэдку бровы мужчыны хмурыліся, вочы злёгка цямнелі, звужаліся, а рука нетаропка, быццам з неахвотай, выцягвала з кішэні невялікую кантычку ў глянцавым цёмна-сінім пераплёце, і, зрабіўшы нейкую пазнаку, ён гэтак жа няспешна апускаў кантычку назад у кішэню.

Для афіцыянтаў гэта быў нядобры знак. Выходзіла, нехта з іх неналежа абышоўся з кліентам, у нечым схібіў, за што непазьбежна давядзецца адказваць.

Якім будзе пакараньне — залежала ад цяжкасьці правіны і настрою Парфіравіча. Так у вочы і за вочы яны звалі свайго метрдатэля.

Аднак за пакараньні ня крыўдзіліся, прымалі як належнае: Парфіравіч заўсёды быў справядлівы, а славай “Мроі” як лепшага рэстарану сталіцы даражылі ўсе, ад дырэктара да швейцара. Усякі госьць пачуваў тут сябе ці ня самай важнай асобай, бо адразу трапляў у аўру шчырасьці і павагі, якая зыходзіла ў першую чаргу ад Парфіравіча, хаця ніхто ніколі не заўважаў за ім і знаку дагодлівасьці, ці падабенства на ўсьмешку.

Афіцыянты як маглі падтрымлівалі ў кліентаў гэты настрой, паказвалі гатоўнасьць выканаць і імгненна выконвалі іхнія жаданьні, давалі кожнаму зразумець, што іх стараньні — мізэрная даніна за тое, што ён прыйшоў сюды.

Калі на парозе зьявіўся гэтакі ж рослы і статны, як і сам мэтр, мужчына гадоў трыццаці з добразычлівай, хаця крыху самаўпэўненай, усмешкай на поўных губах, манументальнасьць Парфіравіча парушылася, губы яго заўсьміхаліся, шчырай радасьцю заблішчэлі вочы.

— Якія людзі, — разьвёў ён рукамі. — Сам Барэцкі!

І, зрабіўшы крок насустрач, моцна паціснуў працягнутую руку:

— Ты робіш гонар нашай сьціплай кавярні.

— Гаварыць такое пра найлепшы рэстаран краіны? — “жахнуўся” Барэцкі. — Апамятайся, няшчасны!

— Так ужо і найлепшы...

Парфіравіч марна намагаўся схаваць задаволенасьць.

— Ва ўсякім разе трапіць да вас заўсёды праблема.

— А ўсё шэф-повар, — Парфіравіч пачціва зірнуў у бок кухні. — Ча-раўнік.

— Ну-ну, — дакорліва пахітаў галавой Барэцкі. — І мы нешта значым. Што такое гэты карабель без выдатнага капітана? Сталоўка — ня болей.

Парфіравіч толькі пакорліва нахіліў галаву ў знак таго, што вымушаны (нічога ня зробіш...) прыняць незаслужаную хвалу, але сонечны зайчык задаволенасьці зноў сьлізгануў па яго твары і, відаць, наракаючы на сябе за гэтую слабасьць, ён разам зьмяніў жартоўны выраз на сур’ёзны, адхінуўся назад і пільна, быццам бачыў упершыню, з ног да галавы агледзеў Барэцкага.

Той усё яшчэ працягваў усміхацца, але ўсьміхаліся толькі губы. Чаканьне і неспакой трымцелі ў яго вялікіх, злёгка пукатых, цёмна-карычневых вачах, а правая шчака ледзь прыкметна, канвульсіўна паторгвалася.

Нарэшце Парфіравіч зьлітасьцівіўся, зрабіў лёгкі ківок галавой.

— Глядзеў, — прамовіў ён. — Двойчы.

— І...

Занадта шмат было абьякавасьці ў гэтым ускліку Барэцкага, і мусіць таму Парфіравіч нясьмела, з прастакаватай самапрыніжанасьцю адказаў:

— Якое значэньне можа мець думка нейкага адміністратара, няхай

сабе, з тваіх словаў, і першакласнага рэстарану? І хіба мала з цябе рэцэнзіяў прафесійных тэатразнаўцаў і тэатралаў?

— Ня тое, — Барэцкі ўжо не ўсьміхаўся, і абьякавы тон яго голасу змяніўся на гарача-нецярплівы. — Твая думка важней для мяне за водгукі ўсіх крытыкаў разам узятых. Ты сам ведаеш...

— Калі так, — прыбедненасьць Парфіравіча імгненна зьнікла, — магу сказаць адно: унікальна. Можаш сьмела, як нехта некалі ўсклікнуць: "Ай ды Барэцкі, ай ды сучкін сын!"

— Рады чуць, — шырокая ўсьмешка змякчыла твар Барэцкага. Ён пацёр адну аб адну сашчэпленья далоні. — Твой голас, што голас Божы...

— Гэта лепшае з усяго, што ты напісаў, — падрахаваў Парфіравіч. — Адно засмучае...

— І што ж?

Барэцкі ўжо не хаваў устрывожанасьці.

...Каб твая "Цнота" ня стала тваёй лебядзінай песьняй. Як там у Рязанава? "Паэты паміраюць маладымі таму, што ня здольны пераўзысьці сябе".

— Дарэмны неспакой, — з палёгкай уздыхнуў Барэцкі. — Месяц таму я прапанаваў тэатру яшчэ дзьве п'есы. Рэжысёр лічыць, яны вышэй за "Цноту". І тут мы аднадумцы.

— Тады застаецца пашкадаваць, што на мне няма капелюша... — скрушна прамовіў Парфіравіч. — Каб я мог зьняць яго перад геніем.

— Занадта завьшаная ацэнка, — паблажліва сказаў Барэцкі. — Дык дзе мне тут прытуліцца?

Ён пільным позіркам агледзеў залу.

— Здаецца, у цябе аншлаг?

— Столік пад пальмай, — позіркама паказаў Парфіравіч, — за якім дзьве кабеты. Як ты і прасіў. Заказ у іх яшчэ не ўзялі.

— Цудоўна, — ухваліў Барэцкі. — Не маладзёнкі і не перастаркі. Спадзяюся, ня ведаюць — хто я.

— Адкуль, — скептычна таргануў куточкам роту Парфіравіч. — Добрая вячэра і сэкс — усё, што ў іх галовах. Даверся мне.

— Цалкам і без аглядкі, — кінуў Барэцкі.

— Аднаго не спасьцігну — навошта яны табе?

— Дзеля адпачынку, — даверліва прызнаўся Барэцкі. — Дыфірамбы абрыдлі. Тым больш, што ўсе яны шчодро прыпраўленыя патаемнай зайздрасьцю і непрыязнасьцю.

— Нічога ня зробіш: прысмак славы, — паспачуваў Парфіравіч. — Ідзем да паненак. Яны паміраюць ад нудоты.

Барэцкі ўсё яшчэ працягваў разглядваць жанчын.

— Прыгожыя. І, здаецца, дурнічкі.

Парфіравіч гмыкнуў:

— Апошняе цябе непакоіць? Тады раю вунь тую пані, за доўгім сталом. У чорным убраньні. Усяго за пяцьдзясят і розуму палата. Доктарскую абмывае.

— Не-не, — засьмяяўся Барэцкі. — Бесклапотная балбатня і лёгкі флірт — і больш нічога. Да таго ж сярод Евінага роду разумных не існуе наогул. Нават з доктарскімі дысэртацыямі.

Як толькі яны падышлі да століка, жанчыны перапынілі лёгкую спрэчку над меню, узьнялі галовы, дапытліва і кожная па-свойму аглядзелі Барэцкага.

Чарнявая гадоў дваццаці пяці пампушка з круглымі, недаверліва-зьдзіўленымі карымі вачыма прызна заўсьміхалася, з яўным намерам пахваліцца прыгожымі, роўнымі зубамі і артыстычна стрэсла попел з

цыгарэты, якую трымала між указальным і сярэднім пальцамі. Водбліскі ад пярсьцёнкаў зіхатліва мільгатнулі на беласьнежным абрусе.

Яе сяброўка, хударлявая бландзінка, незадаволеная спахмурнела, падцяла тонкія, нафарбаваныя перламутравай памадай вусны, тарганула падбародкам, быццам хацела сказаць нешта задзірыстае, непрыемнае, зьмірэнча перавяла сінія, непрыветныя, як дзьве ільдзінкі, вочы на эстраду, дзе маладзенькая сьпявачка пранікнёна распавядала пра каханьне старога міліянера да пагарджанай усімі красуні-путаны.

— З вашага дазволу...

Парфіравіч зьлёгка нахіліў перад жанчынамі галаву і грацыёзным жэстам указаў на Барэцкага.

— Адзінокі рыцар...

— Можа яшчэ і самотнага вобразу? — весела рагатнула пампушка.

— Ня думаю, — запярэчыў без усьмешкі Парфіравіч. — Вясёлы і дасьціпны. Будзем лічыць, вы ня супраць. Прымеце ў кампанію?

Парфіравіч усім сваім выглядам даваў жанчынам зразумець, што яго мала турбуе Барэцкі, і клапоціцца ён толькі пра іх, каб ім было добра.

Бялявая прамаўчала, як і ня чула. Затое пампушка заківала галавой, заўсьміхалася яшчэ больш радасна і прыязна.

— Ну вядома! Мы толькі рады! Правесьці вечар з САМІМ БАРЭЦКІМ! Ніхто не паверыць!

Зіхацелі ўжо ня толькі яе пярсьцёнкі — вочы, твар.

— Вы ведаеце мяне? — расчаравана вырвалася ў Барэцкага, і ён асуджальна паглядзеў на Парфіравіча.

Той вінавата разьвёў рукамі.

— Народ пазнае герояў...

— Каб мы ды не пазналі? — пакрыўджана азвалася пампушка. — Як можна! І пазнаем і любім. Учора з Клеапатрай, — яна стрыганула вачамі на сяброўку, — глядзелі вашу "Цноту".

— І што? — не стрымаўся Барэцкі.

— У захапленьні. Як мы апладзіравалі. Як крычалі: "Аўтара"!

— Я гэта чуў, — Барэцкі апусьціўся ў крэсла. — Вы сядзелі ў шостым радзе?..

— У восьмым, — падказала пампушка.

— Ну так. Я добра памятаю вас.

— Вашая п'еса грандыёзная, Вы — геній.

— Згаварыліся?

Барэцкі ўзьняў вочы на Парфіравіча.

— Супадзеньне думак, — філасафічна абгрунтаваў той. — Што, дарэчы, набліжае да ісьціны нашыя вызначэньні.

Бландзінка з кплівасьцю зірнула на сяброўку.

— Такімі эпітэтамі не раскідваюцца. Перш чым сказаць — ня грэх падумаць.

— Я называю рэчы тым, што яны азначаюць, — фанабэрыста агрызнулася пампушка. — Ці мая віна, што ты ня згодная?

— Калі так...

Кплівасьць Клеапатры перарасла ў пагарду, і яна зноў адварнулася ў бок эстрады.

Парфіравіч між тым адправіўся на свой, як ён казаў, капітанскі мосьцік, а праз хвіліну па ягоным загадзе да століка ўжо сьлізгацеў маладжавы афіцыянт з перакінутым праз руку ручніком, з дзяжурна-прыветнай усьмешкай на прыгожым твары. Хутка, неяк элегантна, працёршы келіхі

ён дастаў блакнот і аловак, зьлёгка нахіліўся тулавам уперад і застыў у рупным чаканьні — увесь паслужлівасьць і дарадца.

Барэцкі прыўзняў далонь і зірнуў на жанчын.

— Я перад вамі ў вялікім даўгу і буду бясконца шчасьлівы, калі дазволіце ў адказ на гасьціннасьць пачаставаць вас вячэрай.

Пампушка радасна заўсьміхалася, памкнулася нешта сказаць, але бялявая жэстам загадала ёй маўчаць.

— Вы заўсёды так размаўляеце з жанчынамі? — з халоднай пачцівасьцю спытала яна ў Барэцкага.

Шчокі яе зьлёгка паружавелі, крылы прамога прыгожага носіка разьдзімаліся і ўздрыгвалі.

— Прабачце... як?

І ў голасе, і ў вачах Барэцкага была разгубленасьць і яўнае шкадаваньне, што ён ня ведае прычыну яе незадаволенасьці.

— Блазнавата і з насьміханьнем, — жорстка адрэзала яна.

— Клеапатра! — жажнулася пампушка.

— Нічога, — супакоіў яе Барэцкі.

— Як калі, — павярнуўся ён да Клеопатры. — Усё залежыць ад асяроддзя, атмасферы.

— І кантынгенту...

— І кантынгенту само-сабой, — ахвотна пагадзіўся Барэцкі. — Ну самі разважце — рэстаран хіба месца для мудрагелістых дэбатаў? А наконт насьміханьня я — Божа барані. Жартоўнасьць — так. Мой грэх. На дух не пераношу пыхі і нудотнікаў.

— Дык вось, сябра, — перавёў ён позірк на афіцыянта, — перш-наперш шампанскае. Каньяк, вядома, — лепшы. А віно і закускі на густ мілых дам.

— Пра нас не турбуйцеся. Мы самі сабе закажам. І заплцім таксама, — настойвала на сваім Клеапатра.

— Вельмі шкада, — шчыра замаркоціўся Барэцкі. — Што ж...

— Клеапатра, ня будзь занудай! — не на жарт усердавала пампушка.

— Урэшце, гэта нетактоўна — адмаўляцца. І няўдзячна. — Не зьвяртайце на яе ўвагі, — пачала яна даводзіць Барэцкаму. — Сама ня ведаю, што найшло на яе, якая муха ўкусіла. Дарэчы, Клеапатра таксама піша п'есы. Выдатныя п'есы. Я ў захапленні. Толькі ніхто ня хоча іх ставіць. Можа б вы...

— Хопіць балабоніць! — Вочы Клеопатры ўспыхнулі гневам. — Каму якая справа...

— А што я такога сказала? — пакрыўдзілася пампушка. — Можа сёньня да цябе само шчасьце прыкацілася. Ці ня сам Бог наладзіў гэту сустрэчу. Пакажаш САПРАЎДНАМУ знаўцу свае п'есы і пачуеш, нарэшце, чаго яны вартыя.

— Хопіць, наслухалася, — панура адгукнулася Клеапатра.

— Ды мала чаго нагавораць тупакі-рэжысёры? — усё больш загаралася пампушка. — Адзін — адно, другі — другое. Ды што рэжысёры? “Цнота”, сама казалі, табе не зусім па душы, але ж...

— Брава! — весела ўсклікнуў Барэцкі. — Першы раз чую адмоўны водгук на “Цноту”.

Ён зусім забыўся пра афіцыянта.

— Вам сапраўды не падабаецца “Цнота”? — ужо сур'эзна спытаў ён Клеопатру.

— У нейкай меры, — ухілілася тая ад прамога адказу.

— У нейкай меры, — задуменна паўтарыў Барэцкі. — У нейкай меры

яна не падабаецца і мне. І нечым мне не падабаецца і Ібсен, і Шоу. А больш канкрэтна?

Ён добра разумеў гэтую бядачку, відаць па ўсім — графаманку. У злосьці ад сваіх літаратурных няўдачаў яна гатовая абліць гразёй усё, што хоць крыху пазначанае талентам.

— І прашу вас, не шкадуйце мяне, лупцуйце наводмаш.

Ён паглядзеў ёй у вочы позіркам чалавека, які гатовы да самага страшнага.

— Лупцаваць? Вас? — ня верыла вушам пампушка. — Як можна? Вам помнік трэба... Пры жыцці. У вас што ні п'еса — шэдэўр. А ўжо “Цнота”... У мяне галава кружылася. Які змест, якая дынаміка! Усё мяняецца, рухаецца. Героі ўвесь час балансуюць над безданню.

— І ўсюды штучнасьць, надуманасьць, — суха зазначыла Клеапатра.

— Што? — усхапілася пампушка. — Штучнасьць? Ды гэта проста паклёп... абраза...

— Чакайце, — спахапіўся Барэцкі, — мы галоўнае забылі. Напачатку давершым заказ, а потым спрэчкі.

— Дазвольце даверыцца вашай кулінарнай дасьведчанасьці, — зьвярнуўся ён да пампушкі. — Калі ня супраць.

— Зусім ня супраць, — узрадавалася тая. — Заказваць — самы прыемны занятак. — І ўладарна паглядзела на афіцыянта.

— Шампанскае запісалі? Так... Далей.

І яна нетаропка, нібы смакавала, пачала вычытваць віны, закускі. Барэцкі павярнуўся да Клеапатры, якая нагадвала зьвярка, гатовага да абароны і да нападу.

— Значыць, у “Цноце” болей штучнага, чым жывога? — спытаў ён, у роздуме. — Няўжо і сапраўды?

— Так. — У яе голасе чулася зацягасьць.

— У чым жа яна, гэтая штучнасьць?

— Ва ўсім. У жыцці так не бывае.

— Не скажыце, — засумняваўся Барэцкі. — Мне здаецца, у жыцці ўсялякае бывае. І ўсяляк. Яго пад ніякі аршын не падгоніш.

— У жыцці ўсё адбываецца як і павінна адбывацца, — пераканана, быццам працытвала вытрымку са статуту, запярэчыла Клеапатра.

— Цікавая трактоўка жыцця. Хаця і вельмі спрэчная.

— Нічога спрэчнага, — тузанулася Клеапатра. — Школьныя пытаньні. У жыцці кожная падзея мае свой выток і сваё вусьце, а значыць, усё ў ім ясна, усё мае лагічную абгрунтаванасьць.

— Нават анамаліі? — не даваў веры Барэцкі.

— Безумоўна. Усякая анамалія, выпадковасьць выходзіць з заканамернасьці. Не заўсёды, праўда, намі бачанай і разгаданай.

— Магчыма і так, — у роздуме нахіліў галаву Барэцкі. — Але паспрабуй іх убач ды разгадай. І як часта мы — ТВОРЦЫ, — ён шматзначна паглядзеў на Клеапатру, — гэтую непазнанасьць, неразгаданасьць замяняем стандартамі, нябачную нам логіку жыцця падганяем пад логіку нашых жаданьяў. А ўсё, што не ўціскаецца ў гэтыя рамкі, называем маной, штучнасьцю, антымастацтвам. І заўсёды, і ўсюды.

— Пустая дэмагогія, — скептычна зазначыла Клеапатра. — Голья сьцьвярджэньні.

— Не такія ўжо і пустыя... Ды ці ня ўся савецкая літаратура доказ таму.

— Доказ чаго? — нібыта не магла ўцяміць Клеапатра.

— Падтасаваньня логікі пад жаданьне ўлады. Ня станеце адмаўляць

— пісьменнікі, як ніхто іншы, дасягнулі ну проста віртуознага майстэрства паказваць — чорнае белым, а белае чорным. І не ўлічылі, небаракі, што жыцьцё рана ці позна ўсё ставіць на свае месцы. І надышоў час, калі ніхто ня ўладны заціснуць рот хлопчыку, каб той па сваёй наўнасыці ня ўскрыкнуў: ”А кароль жа голы!” У выніку — мы засталіся без літаратуры. І яшчэ доўга будзем без яе.

— Гэта чаму? — напялася Клеапатра.

— Ну як жа? Ды адкуль ёй узяцца? — здзівіўся Барэцкі. — На пустазельным полі ня так проста закаласаваць збажыне. Ды гэта б яшчэ нішто. У іншым бяда. Ману ды двурушнасьць мы ўсмакталі ў сябе як жывую вадзіцу. Яна ў нас у крыві, а можа, і сама кроў. І ўсялякая ісьціна — згуб для нас. Ва ўсякім разе, нам так здаецца. Не, мы духоўныя калекі. Дзеці маны, і надоўга.

— Вядома, не пра вас гаворана?

Барэцкі быццам не заўважыў яе зьедлівасьці.

— Ва ўсякім разе, я баяўся здрадзіць ісьціне.

Верхняя губа Клеапатры хіжна тузанулася, прыўзнялася.

— Калі тая галімацьця, што ўчора паказвалася на сцэне, ісьціна, то што ж тады няпраўда, мана?

— Ой, ну ня слухайце вы яе! — Пампушка нарэшце адпусьціла афіцыянта. — Бачылі б вы яе падчас сьпектаклю. Яна далоні адбіла, так пляскала.

— Давай гаварыць кожная за сябе, — не на жарт залавалася Клеапатра. — Мала што было ў тэатры... Паддалася агульнаму псіхозу. А калі засталася адна, то і бяз хлопчыка ўбачыла, што кароль і сапраўды...

— Аргументы, — ваяўніча ляпнуў па сталю далоньню Барэцкі.

Яго забаўляла палкасьць, з якой жанчына прагнула ўчыніць яму разнос. І ці адна яна? Колькі іх, ізгояў ад мастацтва, гатовых упіцца зубамі ў любую знакамітасьць, каб хоць на момант адчуць і сваю значнасьць. “Адзіны стрэл – і бясьсьмерце ў кішэні”.

— Ды колькі заўгодна. — Клеапатра прыўзняла бровы. — Ну хаця б гэты вампір...

— Чым жа ён вам не сімпатычны? — зьнійкавеў Барэцкі. — Мне здавалася...

— Вампір у наш час? — зьедлівы сьмяшок вырваўся з яе грудзей. — Нонсэнс. Патуга на арыгінальнасьць і нямогласьць фантазіі — ня болей.

— Чакайце, — паціснуў плячом Барэцкі. — А чаму ім ня быць у наш час, калі дапускаеце, што яны былі раней? Няўжо так хутка павыміралі?

— Не лавіце на словах, — крыўдліва ўспыхнула Клеапатра. — Ні ў якіх вампіраў я ня веру. Ні ў ранейшых, ні ў цяперашніх.

— І дарэмна, — паспачуваў Барэцкі. — Пра ранейшае не скажу, а ў наш час яны проста разгуляліся. Адзін Чыкаціла чаго варты. Цяпер пусьціць некаму кроў, ці наогул замачыць, што раз пльонуць. Забойца – ужо прафесія.

— Я, здаецца, здагадалася, — усхвалявана ўсклікнула пампушка, — у “Цноце” вампір – сімвал злога, сімвал крыважэрнасьці нашага часу.

— Вы вельмі правільна ўсё зразумелі.

Барэцкі паглядзеў на яе ўражана і з павагай.

— Вось бачыш, Клэпа? — прыгожанькі, кемлівы тварык пампушкі з курносым носікам і пульхнаватымі губкамі зьзяў ад шчасьця. — Разгадка простая, а ты...

— Ніколі больш не заві мяне так. Прасіла ж, — сьцятым голасам вымавіла Клеапатра.

— Ай, ну прабач, ну забылася, — з прыкрасьцю махнула рукой пампушка. — Як за язык хто цягне.

— У вашай п'есе процьма накладак, псіхалагічных ляпаў.

Свой гнеў на сяброўку Клеопатра, відаць, у поўнай меры вырашыла выплюхнуць на Барэцкага.

— Монстр-кывасмок пракусвае ў жанчыны шыю, а яна стогне ад асалоды. Дадумацца да такога...

— А раптам яна мазахістка? — падаў здагадку Барэцкі. — Тады што?

— Ня сьмешна, ня сьмешна і тупавата.

— А мне думаецца — і гэта вобраз сімвалічны, — натхнёная посьпехам, сьпяшалася выказацца пампушка. — Ці ж мала бывае, калі зьдзек з сябе за дабрачынства прымаюць? І нават услаўляюць катаў?

— Вы мудрэйшая з жанчын, — захоплена паглядзеў у вочы пампушкі Барэцкі. — Разгадаць такую зашыфроўку...

Твар Клеопатры зрабіўся злым, вочы звужыліся.

— І экзекуцыя жаніха ў час вяселья — таксама? — саркастычна запыталася яна ў сяброўкі. — І тое, што ён сам дамогся таго. І вы, пэўна, заўважылі, — яна кінула позірк на Барэцага, — што нікога гэтая сцэна не расьсьмяшыла.

— Зьлітуйцеся, які сьмех, — адхіснуўся Барэцкі. — Тут драма. Жаніх напоўніцу адчуў сваю брыдотнасьць і душэўную заганнасьць перад анельскай чысьцінёй нявесты і ня можа дараваць сабе сваёй разбэшчанасьці. І пражне ачышчэньня...

— Ды такога ня можа быць! — ажно пабялела ад гнеўнай распачнасьці Клеопатра. — Галімацьця. Як і сцэна здрады. Там вы пераплонулі самога сябе. Муж назірае за любошчамі сваёй уласнай жонкі з яго ж лепшым сябрам і заходзіцца ад сьмеху. Мала таго — махае рукамі, як крыламі, і кукарэкае.

— Вас бянтэжыць, што ён не хапаецца за нож, ці ня лезе ў пятлю? — хітра прыжмурыўся Барэцкі.

— Хаця б. Так і павінна быць. Адно ці другое.

— Ні за што не пагаджуся, — таргануў падбародкам Барэцкі. — Вы не зусім зразумелі характар героя. Ён натура вытанчаная, у нейкай ступені душэўна хвора. Ён цешыцца сваім болем. А тут і другая, выкрутная, асалода: ён ведае пра іх грэх, а яны і не здагадваюцца пра тое. А па вялікім рахунку — у кожнага свае погляды на рэчы, сваё рэагаваньне.

— І на здраду сваёй жонкі?

— Нават на здраду сваёй жонкі.

— Перастаньце, — зьняважліва паглядзела на яго Клеопатра. — Вы самі адчуваеце фальшывасьць і ня хочаце прызнацца. Беднасьць зместу замяняеце вычварным трукацтвам, таннымі эфектамі. Вы гатовыя пайсьці на ўсё, каб дагадзіць гледачу ці чытачу.

— На тым і сьвет трымаецца, — засьмяяўся Барэцкі. — Я хацеў сказаць — літаратура.

— Але гэтая дагодлівасьць даходзіць да лакейства і разьлічаная на лакеяў, на прымітыўных асобаў. Ужо тое, што кожная ваша п'еса-хэпіэнд, — гаворыць само за сябе.

— Дапусьцім, шчасьлівы фінал — гэта яшчэ ня хэпіэнд, — засумняваўся Барэцкі. — Ды і ня ўсе п'есы мае заканчваюцца шчасьліва.

— Усе, усе!

Клеопатрай авалодала апантанасьць. Яна вельмі нагадвала суровую настаўніцу, якая адчытвае неразумнага падлетка і атрымлівае вялікае задавальненьне ад сваіх павучэньняў.

— Ды вашыя героі спрэс балансуюць над безданьню, ходзяць па вастрэй ляза, але ніводзін ня зваліцца ў бездань, ніводзін не парэжацца... моцна не парэжацца.

— Я не крыважэрны, — паспрабаваў абараніцца Барэцкі.

— Не спрабуйце ўсё зьвесці ў жарт, — разгадала ягоны намер Клеапатра. — Мне проста ня хочацца верыць, што такі разумны чалавек, як вы, мог так пагарджаць праўдай, канонамі мастацтва, каб сарваць апладысменты ці выклікаць сьлёзы замілаваньня ў людзей, якія нічога ня петраць ні ў мастацтве, ні ў псіхалогіі, ні тым больш у заканамерным фінале заканамернага руху падзеяў.

— Ня толькі.

Барэцкі ўжо не ўсьміхаўся. Адкінуўшыся на сьпінку крэсла, нахіліўшы набок галаву і скрыжаваўшы на грудзях рукі, ён у напружаным роздуме нейкі час глядзеў на Клеапатру, быццам вырашаў: даверыць ёй ці не важную таямніцу. І, крыху памаўчаўшы, нарэшце адважыўся:

— На тое ёсьць свае прычыны.

— Якія могуць быць яшчэ прычыны, апроч названых? — адрэзала шляхі адступленьня Клеапатра. — Праўда. Толькі яна адна павінна дамінаваць паўсюль. А вы...

— Праўда, няпраўда... Як усё проста на словах. А што яна такое ў сваім канчатковым выглядзе? Ды можа няма ні таго, ні другога? Не існуе ў прыродзе. Успомнім пра Ахіла і чарапаху... Я толькі адно дакладна ведаю: падзеі, якія адбываюцца на зямлі, адбываюцца ня самі па сабе, а як вынік напісанага САПРАЎДНЫМ пісьменьнікам твору.

— Галімацьця, — патрэсла галавой Клеапатра.

— Ой, дык сьветам правіць ня Бог, а пісьменьнікі? — невыказна ўразілася пампушка. — Як цікава.

— САПРАЎДНЫЯ пісьменьнікі, — зьедліва ўдакладніла Клеапатра.

— Вы ўгадалі напалову, — кіўнуў Барэцкі пампушцы. — Усё на зямлі адбываецца пад уплывам КОСМАСУ, але ён вершыць сваю волю праз абраных...

— Пісьменьнікаў, — радасна дагаварыла за яго пампушка.

— Так, — пагадзіўся Барэцкі. — І філосафаў таксама.

— І як жа ўсё гэта адбываецца? — Выструнілася ўсхвалявана пампушка. — Гаварыце-гаварыце. Мне так хочацца ўсё ведаць.

— Усё проста, — сыціпла пачаў Барэцкі. — Ідзі, сюжэты, задумкі, што нібыта ўзьнікаюць у галовах пісьменьнікаў ды філосафаў, — ён коратка глянуў на Клеапатру, — АБРАННЫХ пісьменьнікаў ды філосафаў — нашэптваньне КОСМАСУ. А самі АБРАНЦЫ — праваднікі між небам і зямлёй. Увасобленьня імі ў словы, ці занатаваньня на паперу тыя нашэптваньні рана ці позна абавязкова здзяйсняюцца ў падзеях, лёсах людзей і нават народаў.

— Атрымліваецца, пісьменьнікі зусім ня творцы, а ўсяго толькі бязвольныя выканаўцы, перапісчыкі загадаў? — роблена паспачувала Клеапатра.

— І як гэта сумна, — замаркоцілася пампушка.

— І вельмі дарэмны сум, — паспяшаўся абнадзеіць яе Барэцкі. — Не такія мы ўжо і бязвольныя. Ужо тое, што пісьменьнік можа адмовіцца ад пасрэдніцтва з КОСМАСАМ, гаворыць само за сябе.

— Якім чынам? — не магла дадумацца пампушка.

— Парваць з літаратурай, — патлумачыў Барэцкі. — Калі зможа, вядома.

— А гэта так цяжка?

— А і ня проста. — Барэцкі зноў зірнуў на Клеопатру. — Вы згодні са мной?

Але тая моўчкі разглядвала меню, усім сваім выглядам давала зразу-мець, што ёй даўно абрыдла гэта пустая, бязглуздая балбатня.

— А па-другое, — так і не дачакаўся адказу Барэцкі, — пісьменьнік мае права выбіраць.

— Што з чаго, між кім і чым? — саркастычна, не адрываючы ад меню вачэй, кінула Клеопатра.

— Між дабром і злом, між Богам і д’яблам.

Клеопатра працяжна ўздыхнула, адсунула меню.

— Божа мой! Вы зусім... забыталіся. — У голасе яе чулася нудотнасьць і стома.

— Вы хацелі сказаць — заілгаўся? — дабрадушна пасьміхнуўся Барэцкі. — Магу вас запэўніць — ні кроплі. Пытаньне ў тым, што мы разумеем пад словам КОСМАС. Большасьць атаясамлівае гэтае паняцьце са словам БОГ. Але ж ёсьць і д’ябал, які чыніць злое: ”Печальны Демон, дух изгнанья, летал над грешною землей”. І ўжо ад саміх АБРАНЦАЎ залежыць, чые задумы ажывіць і здзейсьніць на зямлі. І я, хоць сам і грэшнік, імкнуся ўвасобіць толькі Боскае. Таму мае героі хаця і балансуюць над апраметнай, грашаць і памыляюцца (слабы чалавек!), але ніколі ў яе ня звальваюцца. І адзін Усявышні ведае, чаго мне тое каштуе. Бо часам так цягне паддацца д’ябальскай звабе і кінуць некага пад нож гільяціны, спаліць на вогнішчы, адправіць на шыбеніцу. П’еса ад таго толькі выйграе. Лозунг “Хлеба і відовішчаў” — вечны.

— Колькі жыцьцяў уратавана! — узняла да столі вочы Клеопатра.

— Але сьмерць нейкага нягодніка, душагуба хіба не пажадана Богу?

— Усякі гвалт не пажаданы Богу, — выказаў сваё меркаваньне Барэцкі. — Пакаяньня — вось чаго Ён хоча ад нас. І таму ў апошні момант я звачваю сваіх герояў з шляху граху на сьцежку праведнасьці.

— Нават калі гэта пярэчыць логіцы, — у тон яму давершыла Клеопатра.

— Калі зыходзіць з вышэй мной сказанага, наконт праваднікоў волі КОСМАСУ, то логіка ў мастацтве ня мае аніякага значэньня, — унушальна пачаў Барэцкі і нечакана змоўк, асекся, уражаны тым, што адбывалася з Клеопатрай.

Пагардлівы сарказм сышоў з яе твару, шчокі расчырванеліся, вочы палалі гневам.

— І вам ня сорамна? — сьцішана, быццам ёй пераціснулі горла, напрамую спытала яна Барэцкага. — Ня брыдка?

— Прабачце, — разгублена сумеўся ён, — я вас нечым пакрыўдзіў?

— І вы яшчэ пытаеце? — голас яе завібраваў, гатовы вась-вась сарвацца на плач альбо на крык.

— Далібог, я нічога не разумею, — працягваў здзіўляцца Барэцкі. — Ды растлумачце, зрабіце ласку.

— Перастаньце!

Клеопатра адварнулася, правяла далоньню па твары і ўжо сухімі, жорсткімі вачамі ўпілася ў Барэцкага.

— Космас, абранцы. За каго вы нас трымаеце? — Яна рыўкамі ўдыхала і выдыхала паветра. — Вам сумна? Надумалі павесяліцца? Пацешыцца з дурнічак?

— І думаць ня думаў, — у сваю чаргу зачырванеўся Барэцкі. — З чаго вы ўзялі?

— Трэба зусім ня мець вачэй, каб не заўважыць, — яшчэ больш абу-

рылася Клеапатра. — Гэтае вашае арыгінальнае, гульня пад прасьпячка, жаданьне ўразіць, бліснуць інтэлектам...

— Ды я зусім не... — хацеў запярэчыць Барэцкі, але нечакана весела засьмяяўся, махнуў памяркоўна рукой. — Адзін нуль у вашу карысьць. Ёсьць грэх. Але што тут благога? Дзеля вас жа стараемся: арыгінальна ічаем, крыўляемся. На што толькі не ідзеш, каб дагадзіць жанчыне. Гэта ў нас у крыві. Але тут ня тое. Іншы выпадак. Усё, што я казаў — казаў, што думаў, у чым перакананы. Узяць хаця б той самы злашчасны “Тытанік”.

— Якое дачыненне да ўсёй вашай, выбачайце, лухты мае “Тытанік”? — насыцярожылася Клеапатра.

— Самае непасрэднае, — гораха запэўніў Барэцкі. — Рэч у тым, што ён быў асуджаны на гібель яшчэ задоўга да свайго, калі так можна сказаць, нараджэньня. За некалькі дзесяцігоддзяў да яго пабудовы нейкі раманіст напісаў аповесьць пра гібель акіянскага лайнера, кропля ў кроплю, як потым высветлілася, падобнага да “Тытаніка”. І патануў ён гэтак жа, ад сутыкненьня з айсьбергам.

— Ня ведаю, не чытала, — недаверліва, у чаканьні нейкага падвоху, азвалася Клеапатра.

— Я таксама не чытаў, — пасьпяшаў прызнацца Барэцкі. — Днямі пачуў па тэлевізары. А то яшчэ адзін фенамен. Пра яго ўжо і ў газетах, і ў часопісах пісалі. Пра французскага раманіста. Дай Бог успомніць прозьвішча... Ды, урэшце, гэта і ня так важна. Ён усе дэтэктывы крэмзаў пра рабаваньні банкаў. Адзін за другі цікавей. А сапраўдныя рабаўнікі выкарыстоўвалі іх як дапаможнікі ў сваёй злачыннай дзейнасьці, рабавалі банкі паводле таго, як гэта рабілі іх калегі ў раманах. Пісьменьніка нават судзіць зьбіраліся за дачыненне да тых злачынстваў, а некаторыя банкі нават прапаноўвалі яму немалыя грошы, каб кінуў пісаць на такія тэмы.

— Перастаньце, — Клеапатра скрывілася на яго, як на бесцырымонага назолу — на цвельніка. — Мала караблёў патанула апроч “Тытаніка”? Адна толькі Карэніна кінулася пад цягнік, а да яе і пасья яе ніхто і ніколі? А наконт банкаў... Пісьменьнік, пра якога гаворка, па ПРЫРОД-ЗЕ сваёй крымінальнік, рабаўнік. І нязьдзейсьненыя ў жыцьці жаданьні здзяйсняў у сваіх творах, праз сваіх герояў...

— Брава! — Барэцкі толькі і разьвёў рукі. — Лепшай падтрымкі маёй тэорыі мне не знайсці.

Клеапатра зьбянтэжылася, потым, узлаваная на сябе за сваю прамашку, адварнула, з пакутлівасьцю на твары ўздыхнула, прагаварыла голасам бязьмерна стомленага чалавека:

— Божа, як гэта ўсё абрыдла.

Барэцкі, відаць, таксама разгубіўся, злёгка таргануўся, быццам удрыгнуў. Вінаватасьць пракацілася па ягоным твары.

— Яшчэ ўсяго адзін прыклад, — з гарачай умольнасьцю сказаў ён. — Апошні. І пераканаўчы. Пакаціла — прозьвішча такое чулі, вядома? Гумарыст-сатырык. Вельмі часта друкуецца.

— Я не, ня чула, — пашкадавала пампушка.

— Які ўсё чыноўнікаў высьмейвае? — зняважліва кінула Клеапатра. — Амбіцыйная бяздарнасьць.

— Можа, і не зусім бяздарнасьць, — засумняваўся Барэцкі. — Але не пра тое гаворка. Як вы справядліва заўважылі, гэты Пакаціла ў апошнія часы сапраўды “каціў” толькі на чыноўнікаў. Высьмейваў. Данялі яны нечым. А рабіць гэтага нельга было — чалавек ён гнеўны і помсьлівы. Ды каб жа толькі... Прыгоды, у якія кідаў ён злашчасных на-

менклатуршчыкаў у сваіх гумарэсках, прыгоды пікантныя і не заўсёды прыстойныя, адзін да аднаго адбываліся з імі ў жыцці. Рана ці позна, але адбываліся!

— Няўжо?

Вочы пампушкі зрабіліся ці не ўдвая большымі.

— Так-так, — кіўнуў Барэцкі. — Небаракі ўжо ня ведалі што і рабіць, як адкупіцца. Чым той, дарэчы, бессаромна і карыстаўся. Адзін толькі Гарбузоў, ці Гарбузовіч, ЗАГ, ужо ня ведаю, ці НАМ, аніяк не хацеў здавацца. Прылюдна назваў яго графаманам і нікчэмным шантажыстам. Высьмейваў дзе мог. Дасьмяяўся...

— Ой?! — захоплена спалохалася пампушка. — Паплаціўся-такі?

— І жорстка, — кіўнуў Барэцкі.

— Вы читалі яго гумарэску “Гарбузовы град”? — спытаў ён у Клеапатры. — Месяц таму была надрукаваная. Здаецца, у часопісе “Дзікабраз”.

— Такіх часопісаў я не чытаю, — грэбліва скрывіла рот Клеапатра.

— А можа і дарэмна. Ды няхай... А гумарэска атрымалася вельмі сьмешная. Нібыта нейкі чыноўнік Гарбузовіч паехаў да бацькоў у вёску і там з даху яму на галаву зваліўся высьпелы вялікі гарбуз.

— І ўсяго?

На твары Клеапатры адбілася яшчэ большая грэблівасьць і пагарда.

— Зусім ня сьмешна.

— Але калі чытаеш — жылот можна надарваць, — запэўніў Барэцкі. — Тут яму не адмовіш — майстар. Геній формы. Як Гогаль. Любы нікчэмны факт абмалое — не адарвешся. Сам жа Гарбузоў, калі чытаў, клаўся ад сьмеху. А неўзабаве паехаў ён да бацькоў у вёску, сеў на прызбу пакурыць, на сонейку пагрэцца. А на даху, над ім якраз гарбузы высьпявалі. І на табе — ні з таго, ні з сяго — віхор. Сьмерч, можна сказаць. Гарбузы градам на зямлю. І адзін злашчасьніку проста на галаву. Кропля ў кроплю як у гумарэсцы. Ледзь акрыяў небарака. Не, што ні кажы, а калі Анечка разьліла алей, нехта абавязкова на ім пасьлізгнецца.

— Гарбузом па галаве, — пампушка зьнемагала. — Уяўляю...

— З мяне хопіць, — тарганулася Клеапатра. — Бывайце.

— Ну што ты дзяцінішся? — з прыкрасьцю ўхапіла яе за руку пампушка. — Якая муха цябе ўкусіла? Усё так цудоўна, так весела, а ты...

— Няўжо ня бачыш, што з нас насьміхаюцца, — з абурэньнем і болем выкрыкнула тая. — Адкрыта, цынічна...

— І думаць ня думаў, — як не перажагнаўся Барэцкі. — Ды што там, пра гэтае здарэньне нават у газеце пісалі. А Гарбузоў, ці Гарбузовіч у суд падаў на Пакацілу.

— І быў працэс? — падалася ўперад пампушка.

— Замялі, — стрымаў усьмешку Барэцкі. — Вышэйшае начальства спахапілася. Маўляў, уся чыноўніцкая эліта на пасьмяяньне выстаўляецца. — Так што дарэмна, — папракнуў ён Клеапатру, — вы гэтак зацята ня верыце ў моц слова...

— Дакладней, не паддаюся на вашае блюзьнерства, — жорстка адсекла яна.

— Ну навошта так? — аж скаланулася пампушка. — Да нас з усёй душой, а ты...

— Вы вось што, — раптам блісканула яна вачамі на Барэцкага, — вы напішыце нешта такое, п’есу, ці там гумарэску, каб усё і адбылося. Каб ёй сорамна было...

— Абавязкова, — паабяцаў Барэцкі. — Так і зраблю. Заўтра ж, ды што там, сёння ж і пачну. Дамовіліся?

Ён рашуча паглядзеў у вочы Клеапатры.

У гэты момант за столікам непадалёку адкрылі шампанскае, і корак, апісаўшы парабалу, упаў яму на калені.

Гарэзна-каварная загадкавасць нечакана набегла на твар Барэцкага, хітравата прыжмурыліся вочы, губы выгнуліся ў халодна-высакамернай усмешцы. Нешта на яго найшло.

— Хаця ўсё гэта можна даказаць і зараз, — хутчэй сам сабе, чым некаму, абвясціў ён. — І магію слова, і маю абранасць.

— Нават так? — не стрымалася Клеопатра. — І вашу абранасць?

— А як? Якім чынам? — затрымцела ў нецярпеньні пампушка.

— Эксперыментальна.

У голасе Барэцкага пачулася ледзяная ўрачыстасць мага-чараўніка.

— Ой! — пляснула ў далоні пампушка. — І колькі часу зойме эксперымент?

— Хвіліну, ня болей, — запэўніў Барэцкі.

— І ў якой лабараторыі збіраецца яго правесці? — саркастычна “пацікавілася” Клеопатра. — І калі?

— Зараз, — сур’ёзна адказаў Барэцкі. — За гэтым сталом. А наконт лабараторыі — вось яна, уся зала. Ён зрабіў рукой велічны паўкруг.

— А вось і рэквізіт падасьпеў, — ён кінуў у бок афіцыянта, які з падносам, устаўленым бутэлькамі і посудам, набліжаўся да іх.

— Дзякуй, сябра, — кінуў ён, калі той паставіў заказ. — Пакуль нам нічога ня трэба. Падыдзеш праз паўгадзіны. А мы зоймемся справай. І, узяўшы бутэльку з шампанскім, паглядзеў на яе, пагайдаў на далоні.

— Парадоксы жыцця, як часта разгядкі самых глыбокіх таямніцаў знаходзяцца ў самых простых рэчах і побач з намі. Хіба ня так? — запытальна зірнуў ён на пампушку.

— Так, — заківала ўсхвалявана яна. — Так.

Клеопатра толькі перасмыкнулася. Глядзела на яго, як на клоўна-няўдаліцу, што з усіх сілаў пнецца насмяшыць гледачоў і ў якога нічога не атрымліваецца.

— Мудрая, мудрая матухна прырода, — у філасафічнай задуменнасці працягваў ён. — Умее захаваць сябе ад дапытлівага разбуральніка чалавека. Узяць хаця б гэту бутэльку. На выгляд самая звычайная. А на справе...

— Што на самой справе, — зачаравана прашаптала пампушка. — Што? У ёй схаваны нейкі Дух? Джын?

— Так, — злёгка нахіліў галаву Барэцкі. — Дух. Дух ісьціны.

— In vna veritas, — зьедліва кінула Клеопатра. — Ісьціна ў віне.

— Іменна, — пацьвердзіў Барэцкі. — Рымляне былі далёка ня дурні.

— Ну вядома, — пасьпяшала пагадзіцца Клеопатра — некалькі келіхаў — і мы АБРАНЦЫ. Ды што там — Богі.

— Адкуль вы ведаеце, што яна менавіта ў вашай, а ня ў гэтай? — Пампушка паказала на другую бутэльку з шампанскім.

— Адчуваю, — прыклаўся ён вухам да бутэлькі. — Энергія, сканцэнтраваная ў ёй, бруць і хвалюе мяне. Яна просіцца вонкі. Дазвольце пачаць эксперымент.

— А гэта небяспечна? — напружылася пампушка.

— Не без таго, — таксама шэптам адказаў Барэцкі. — Але будзем спадзявацца на лепшае.

— І на тым дзякуй, — пазяхнула Клеопатра, прыкрыўшы далоньню рот. — Мо пара пачынаць? Прэлюдыя зацягнулася.

— Зараз, — кінуў Барэцкі, і твар яго зрабіўся магічна-суровым, уладарным.

— Эксперымент пачынаецца, — неяк ціха і злавесна абвясціў ён. —

Зьвярніце ўвагу на тую мажную пані, — позірк яго спыніўся на тоўстай, пышнагрудай матроне з масіўнымі завушніцамі і зіхатлівым калье на шыі. Яна манерна трымала ў адной руцэ кубачак з кавай, а ў другой сподачак і, выцягнуўшы трубочкай губы, усмоктвала ў сябе каву. — Яна стане першым ланцужком нашага ўнікальнага эксьперыменту. Усё адбудзецца хутка, пераканаўча і элегантна. — Барэцкі нетаропка-паважнымі рухамі зняў з рыльца бутэлькі фальгу.

— Як толькі я вызвалю корак, ён ударыцца аб столь і зрыкашэціць у кубак з кавай, якраз у той момант, калі ён будзе падносіцца да роту.

— У самы кубак? — пампушка стрымана засьмяялася. — Неверагодна. А далей, што далей?

— Уявіць няцяжка, — паблажліва гмыкнуў Барэцкі. — Кава пырскае ў твар, кабета ўскоквае... галавой выбівае паднос з рук афіцыянта...

— Якога нідзе не відаць, — зьедліва заўважыла Клеапатра. — Вы загаварыліся.

— Зьявіцца, — супакоіў яе Барэцкі. — Падыдзе ў самы патрэбны момант, каб з перапуду пахіснуцца, упасьці на падлогу і паваліць пальму.

— Калі ласка, далей, — умольна прасіла пампушка, — што будзе потым?

— Хіба гэтага не дастаткова? — сумеўся Барэцкі. — Хіба гэта ня доказ?

— Ні ў якім разе, — запярэчыў дробненькі чалавечак з невыразным вузкім тварам, што сядзеў за суседнім столікам і вачэй ня зводзіў з Барэцкага. — Працяг надасьць вашай гіпотэзе больш пераканальнасьці. Не спыняйцеся.

— Як скажаце, — Барэцкі паціснуў плячамі. — Мне няцяжка. А вось баюся за наступствы. Э, была — не была! Афіцыянт падае, хапаецца за пальму, пальма б'е па твары скрыпача, той круціцца на адной назе, абвіўшы яе другой, і тычкае смычком у шыю кантрабасіста, кантрабасіст ад нечаканасьці і жаху скача ў вакно.

Барэцкі дазволіў сабе ўсьміхнуцца куточкамі роту.

— Цяпер дастаткова?

І, паставіўшы перад сабой бутэльку, зняў з яе рыльца драцяны каркасік.

— Ну, а там? Што там, за вакном?

Вузкатвары, як апантаны, падхапіўся з крэсла, падляцеў да іх століка, абалёрся рукамі на яго край, чорнымі вачамі ўпіўся ў Барэцкага.

— О, там якраз і пачнецца галоўнае, — шматзначна зірнуў на акно Барэцкі, агортваючы аголены корак далоньню. — Там і адбудзецца драма, — ён на момант задумаўся, дадаў, — а, можа, і трагедыя.

— Трагедыя? — увесь напружыўся вузкатвары.

— А калі хочаце і катастрофа, — змрочна ўдакладніў Барэцкі. — Катастрофа веку. Уся соль у тым, што якраз у гэты момант паўз рэстаран будзе рухацца картэж Галоўнага.

— Вось як?

Галава вузкатварага тарганулася і, нібы забылася пра тулава, цягнулася ўперад, да Барэцкага, гатовая саскочыць з плячэй.

— Значыць — Галоўны? І што з ім? Што будзе з ім?

— З мяне даволі...

Клеапатра рыўком узнялася на ногі, адштурхнула крэсла.

— Я думала пра вас лепш, — з цяжкасьцю раздымаючы зьведзеныя гнеўнай сутаргай вусны, прамовіла яна Барэцкаму. — А вы... вы проста пыхлівы, самаўлюбёны хам і цынік.

— Ідзем, — пацягнула яна за рукаў сяброўку. — Мне тут проста мо- ташна.

— Нікуды я не пайду, — раздражнёна адмахнулася пампушка. — І ты супакойся. Астынь.

— Як сабе хочаш.

Клеопатра яшчэ раз апаліла Барэцкага ненавісным позіркам, памкнулася ісьці, але той ускочыў на ногі, заступіў ёй дарогу.

— Дзеля ўсяго сьвятога, застаньцеся! Усяго на хвіліну. Малю вас. Каб пераканаць... даказаць, што я не манюка. Урэшце, гэта жорстка — ня даць чалавеку апраўдацца.

— Сядайце! — Голас вузкатварага прагучаў суха і загадна, як стрэл, колка бліснулі вочы.

Клеопатра спалохана здрыганулася, уся сьцялася, быццам у чаканьні ўдару.

— Просяць жа вас, — ужо больш памяркоўна дагаварыў вузкатвары, і Клеопатра паслухмяна апусьцілася ў крэсла, паставіла сумачку на калені, зацкавана пазіраючы то на яго, то на Барэцкага.

— Ну і добра, — з палёгкай уздыхнуў Барэцкі. — Было б горка, калі б вы прапусьцілі такое шоу. А яно ўжо прысьпела. Джын рвецца з бутэлькі. Застаецца толькі выпусьціць яго на волю, і кола закруціцца. Энергія слова граналізуецца, прыме віртуальную форму. Пасьля гэтага мая абранасьць ні ў кога ня будзе мець сумніву.

І, сьціснуўшы далоньню корак, нетаропка пачаў пакручваць яго ў адзін-другі бок, узняўшы непранікнёна-бясстрасны твар угору, і з кожным пакрутам пампушка нібы меншылася ў памерах, уціскалася ў крэсла, а Клеопатра хаця і намагалася напусьціць на сябе скепіс і пагарду, ніяк не магла суняць падрогваньня вуснаў, і незаўважна для сябе раз-пораз праводзіла па іх языком.

Вузкатвары таксама зьнемагаў у чаканьні, высунуўшы ўперад востры падбародак, ашчэрыўшы верхні рад дробных, рэдкаватых зубоў. Ён вельмі нагадваў аўчарку, якая спружынілася перад скачком на ахвяру, выбірае момант.

Кароткая сутарга пракацілася па целе Барэцкага.

— Пачынаецца, — прашаптаў ён з магічнай урачыстасьцю. — Раз... два...

І раптам сьмяротна пабялеў, галава яго адкінулася, вочы закаціліся пад лоб, бязвольна адвісла сківіца. Ён увесь абмяк, асунуўся ў крэсьле і, ужо з апошніх сілаў, ледзь чутна, злавесна, як заклінаньне, прагаварыў:

— Тры.

Далонь яго, як нежывая, сасьлізнула з бутэлькі, разьбіла сподачак з салатай, а выстралены корак, стукнуўшыся аб столь, зрыкашэціў пад прамым вуглом у кубак з кавай, які начапураная матрона з царскай паважнасьцю падносіла да ярка нафарбаванага роту.

Пранізьлівы віск скалануў рэстаран. Матрона спружынай узьвілася ўгору і галавой, быццам таранам, выбіла ледзь не пад столь з рук афіцыянта паднос, а сам афіцыянт, ускінуўшы вышэй галавы нагу, ухапіўшыся рукой за пальму, грывнуўся на падлогу. Пальма хвостка сьцебанула вершалінай даўганогага, выкручыстага, як п'яўка, скрыпача, выбіла з ягоных рук скрыпку і той ваўчком закруціўся на правай назе, абвіўшы яе левай, з неверагоднай хуткасьцю заплываў сьмыкам па нябачных струнах, коратка тыцнуў ім у тоўстую, бычыную шыю кантрабасіста, і той з жудасна-дзікім ровам, ластаўкай шуснуў у расчыненае акно, за якім чуліся трывожна-пагрозьлівыя завываньні міліцэйскай сірэны.

Зала зьнямела.

Пампушка, як выкінутая на бераг рыбіна, бязгучна зявала ротам, пунцавала на вачах, здавалася, вось-вось памрэ ад сьмеху.

Барэцкі, схапіўшы бутэльку, з якой ірваўся высокі пеністы струмень, адцягваў яе чым далей ад сябе, як гранату з вырванай чакой, і ўсьміхаўся зьбянтэжана-захопленай усьмешкай, нібы ўбачыў сьнежнага чалавека.

У акруглена-шкляных вачах Клеопатры стыў містычны жах.

Яна ліхаманкава пераводзіла вочы то на бутэльку, то на ваўчка-скрыпача, то на расчыненае вакно, за якім зьнік кантрабасіст, з усёй сілы напіналася нешта вымавіць, ці закрычаць, але з горла яе вырывалася толькі нямоглае, ледзь чутнае сіпеньне.

Нарэшце яна адолела здранцьвеньне, ускочыла на стол, адкінула назад галаву, сьціснула скроні далонямі і немым голасам, нібы вярнула канец ьсвету, залемантавала:

— Мі-лі-цыя-я! Мі-лі-цы-я!

Вузкатвары проста зьзяў ад шчасьця, паціраў далоні, з нейкай злараднай задаволенасьцю паўтараў і паўтараў: "Тое, што трэба, тое, што трэба" і ўхвальна ківаў Барэцкаму, быццам той толькі што выканаў яго даўняе, заповітнае жаданьне.

ЧАСТКА ДРУГАЯ

Маладзенькі сьледчы, схіліўшыся над сталом, заваленым папкамі і шматлікімі паперамі, уважліва чытаў пратакол, раз-пораз кідаў на Барэцкага кароткія позірккі, штосілы сьціскаў сківіцы, пакусаў тонкія вусны. Урэшце ён ня вытрымаў, ляпнуў па сталю абедзвюма далонямі, зайшоўся бязгучным сьмехам.

— Штукары! Арыгіналы. У цырк усім. У пісьменьнікі.

І зноў калаціўся ад сьмеху, праз сьлёзы глядзеў на Барэцкага і вельмі здзівіўся, што той нават не ўсьміхаецца, вінавата адводзіць вочы.

— Што вы на ўсё гэта скажаце? — Сьледчы кіўнуў на пратакол, правёў далоньню па твары.

— Як гэта ні парадаксальна, — Барэцкі зрабіў невясёлую міну, — напісанае адпавядае сапраўднасьці. Апроч "наўмыснага хуліганства".

— Што значыць адпавядае?

Сьледчы злёгка прыжмурыў вочы.

— А вось так, — з робленай зухаватасьцю тряснуў галавой Барэцкі, — сказаў — патраплю коркам у каву — і патрапіў. Як на тое...

— Жартуеце?

У голасе сьледчага чулася крыўда і недавер.

— Нікольні, — Барэцкі ніяк ня мог сагнаць з твару недарэчную, нахабнаватую ўсьмешку.

— І пальма? І?..

— І скрыпач, і скачок кантрабасіста — усё праўда, — сьпяшаўся выказацца Барэцкі. — Відавочнае — неверагоднае.

Вочы сьледчага нядобра звужыліся, верхняя губа нярвова заторгалася.

— Перастаньце, — незадаволена прамовіў ён. — Гаварыце, што да чаго. Па сутнасьці.

— Ды я ўжо сказаў, — паціснуў плячамі Барэцкі. — Навошта паўтарацца?

— Нешта тут ня тое, — недаверліва, з асьцярожнасьцю чалавека, над якім зьбіраюцца ўчыніць нейкі кпін, паглядзеў ён на Барэцкага. — Думаеце, я ня ведаю, хто вы? Дарма. Прызнавайцеся, згаварыліся са старшыняй.

— З кім?

— З міліцыянтам, які напісаў гэтую ліпу.

— З якое нагоды? — абурыўся Барэцкі. — І ніякая ня “ліпа” гэта.

— Ды ладна, — памяркоўна заўсьміхаўся сьледчы. — Я ўжо прыкладна здагадваюся: надумалі абкатаць нейкую сцэну з новай п’есы. Яна што — пра міліцыю?

— Я не дылетант, каб займацца падобнымі эксьперыментамі.

— Тады як загадаеце ўсё гэта ўспрымаць? — густа пачырванеў сьледчы. — Хочаце, каб я сапраўды паверыў у гэту фантазмагорыню? І што яна адбылася па вашай волі?

Барэцкі адмоўна крутнуў галавой.

— Супадзеньне. Усяго толькі супадзеньне.

Ён адчуваў душой, што той паверыў у гэта, але не заўважыў на яго твары і ценю палёгкі.

— Што ні кажы, — сьледчы пашкроб патыліцу, — а звычайным гэтае супадзеньне не назавеш, ніяк не назавеш.

Ён паглядзеў у вочы Барэцкага пранікнёна-сьвятым позіркам, на які нельга не адказаць і немагчыма зманіць.

Барэцкі толькі пасьміхнуўся.

— А калі не — то... — сьледчы змоўк.

— То што? — напружыўся Барэцкі. Яму цікава было, якое выйсьце знойдзе той з гэтага пікантнага становішча.

— А чорт яго ведае, — сьледчы ненавісна паглядзеў на пратакол. — Думай цяпер што хочаш. Даарыгінальнічаліся.

— І не кажыце, — Барэцкаму рабілася шкада гэтага хлопца. — Ды што ўжо ламаць галаву — спаганіце штраф і ўсё тут.

— За што — штраф? — Сьледчы пакрывіўся, як ад аскоміны. — Пад які артыкул падвесьці? Згодна пратаколу? Свае ж засьмяюць. Дзяжурьў бы капітан Каток, ён бы не разважаў. Уляпіў пятнаццаць сутак. Як лёду.

— Я рады, што дзяжурьў не капітан Каток, — нахіліў галаву Барэцкі.

— Перастаньце, не да крыўляньняў, — незалюбіў сьледчы. — Таксама мне вольны стралок... Э, — стомлена махнуў ён рукой, яшчэ раз прабег вачамі пратакол. — Ідзіце і больш так не жартуйце.

— Ды ўжо ж, — прыўзняўся Барэцкі. — Выбачайце за турботы.

— Адну хвіліну, — спыніў яго сьледчы, не адрываючы вачэй ад пратакола, зрабіў знак сесьці. — Здаецца, у нас праблемы.

— Што там яшчэ? — Барэцкі неахвотна апусьціўся на крэсла. — Урэшце, пара з гэтым канцаць.

— Там, у рэстаране, — сьледчы як ня чуў яго, — упаміналі Галоўнага? Гаварылі пра яго?

— Гаварыў, здаецца...

Барэцкі пачынаў ужо злавацца.

— Што менавіта?

— Зноў-такі — лухту.

— Больш канкрэтна, — голас сьледчага зрабіўся заклапочана-строгім.

— Быццам, калі кантрабасіст скочыць у акно, міма будзе ехаць Галоўны.

— Дзеля чаго гэта гаварылі? — з прыкрасьцю і асуджэньнем вымавіў сьледчы.

— Дзеля забавкі, — пацепнуў плячом Барэцкі. — Больш абсурду — больш весялосьці. І навошта вам гэта?

Сьледчы не адказаў, узьняў слухаўку, набраў нумар.

— Служба аховы Галоўнага, — голас яго злёгка вібраваў. — Дзяжурны сьледчы Цэнтральнага райаддзелу. Мне неабходна ведаць, дзе знаходзіўся сёння Галоўны ў 19 гадзінаў трынаццаць хвілінаў. Так, у дзевятнаццаць трынаццаць. Што? Справа дзяржаўнай важнасці.

— “Гасударавыя слова і дзела”, — падказаў Барэцкі.

— Якім маршрутам? — твар сьледчага таргануўся. — Та-ак... Былі нейкія ЧП, здарэнні? Дзе дакладна? Ясна. У мяне ўсё. Бывайце.

Сьледчы падпёр лоб далоньню і доўга пастукваў донцам алоўка па сталю, агарошана з-пад ілба ўзіраючыся ў Барэцкага.

Той пагардліва ўсьміхаўся, зрэдку шумна ўздыхаў, усім выглядам прасіў прыпыніць міліцэйскія штучкі.

— Сто адзін працэнт, — ціха прамовіў сьледчы. — Гэта што называецца сто адзін працэнт...

— Можна без шарадаў? — папрасіў Барэцкі. — У чым справа?

— У чым? — пакутная ўсьмешка кранула губы сьледчага. — Галоўны сапраўды праязджаў паўз “Мрою”, калі кантрабасіст сігануў у акно.

— Няўжо? — уразіўся Барэцкі і гучна зарагатаў.

— Сьмяяцца няма чаго, — панура зазначыў сьледчы.

— Уяўляю, уяўляю твар Галоўнага. Пэўна ж, таксама сьмяецца, і што вы так маркоціцеся? — падзівіўся ён са сьледчага. — Гэта нешта зьмяняе?

— Многае, — уздыхнуў сьледчы. — Я ўжо не магу вас адпусьціць проста так.

— Гэта чаму?

— Ёсьць прадпісаньне: усялякае, нават нязначнае здарэньне, у якім прама ці ўскосна ўпамінаецца Галоўны, перадаваць у АСОБЫ АДДЗЕЛ пры яго ахове.

— Ой-эй, — узвёў вочы ўгору Барэцкі. — Што ж гэта будзе?

— Хацеў бы ведаць, — не падзяляў ягонай легкадумнасьці сьледчы.

— Супастаўце ўсё і падумайце...

— Супаставіў і падумаў, — ня даў дагаварыць яму Барэцкі. — Дазвольце ісьці?

— Але спачатку расьпіску, — спыніў сьледчы.

— Якая яшчэ расьпіска?

— Аб нявыезьдзе.

Барэцкі грэбліва пахітаў галавой.

— І вам ня сорамна?

— Сорамна, — прызнаўся сьледчы. — Як чалавеку. Але зараз перш-наперш я салдат. Урэшце, самі і вінаватыя... Вы мяркуеце, хоць нехта паверыць у супадзеньне? Не спакушайцеся. У гэта вераць і магчыма будуць верыць толькі два чалавекі — вы ды я. Іншыя... Іх можна зразумець. Містыка проста пнецца ў гэту гісторыю. Нячысьцік выкінуў над вамі брыдотны жарт.

— Перастаньце. Чорт, д’ябал, — зазваваў Барэцкі. — Парвіце гэту нікчэмную паперу — і ўсе праблемы.

— Не магу, — адвёў позірк сьледчы. — На вялікі жаль. Гэта расцэняць як здраду дзяржаве.

— З вамі ўсё ясна, — як на безнадзейна хворага паглядзеў на яго Барэцкі. — Дайце ручку.

Ён хутка запоўніў бланк, паставіў размашысты подпіс, падсунуў сьледчаму.

— Задаволены?

— Тое, што трэба.

Сьледчы ўзяў паперку, паклаў у сейф.

Барэцкі ўстаў.

— Спадзяюся, у асобым адзеле працуюць разумнейшыя людзі.

— Буду толькі таму рады, — сьледчы працягнуў на разьвітаныя руку.

Барэцкі зрабіў выгляд, што не заўважыў гэтага, пайшоў да дзвярэй. Сьцёрты паркет даўно не рамантаванага, падобнага на катух, кабінета рыпеў і патрэскаваў пад яго падэшвамі.

Сьледчы яшчэ доўга стаяў, глядзеў на дзверы, якія рэзка зачыніліся за Барэцкім, потым павольна апусьціўся на крэсла, прагаварыў з уздыхам:

— Няшчасны.

ЧАСТКА ТРЭЦЯЯ

Ужо даўно разьвіднела, сонца ўзнялося і ярка сьвяціла праз высокае арачнае вакно на падлогу, ад краю да краю засланую тоўстым барвовым дываном, на сьцяну, аздобленую дубам, аднак на доўгім шырокім стале, за якім сядзеў палкоўнік, усё яшчэ гарэла масіўная лямпа пад раскошным зялёным абажурам; другое акно збоч стала завешвала цяжкая шчыльная штора, ад чаго ў гэтым кутку прасторнага, з высокай стольлю кабінета стаяў паўзмрок.

Звычайна суро́ва-ўладарны, упэўнены ў сабе палкоўнік зараз быў глыбока заклапочаны. Схіліўшы круглую, стрыжаную пад “вожык” галаву над стосам збращураваных папераў, ён уважліва праглядваў старонку за старонкай, рабіў пазнакі на палях, нешта запісваў у асобны чорны сшытак, вольнай рукой мяў пругкія ружовыя шчокі — яўная прыкмета яго дрэннага настрою.

Перагарнуўшы нарэшце апошняю старонку, ён адсунуў папку ўбок, нейкі час панура, у глыбокім одуме глядзеў на яе, незадаволенна ссунуўшы набок рот, патрос галавой раз-другі. І ўжо не адной, а дзвюмя далонямі пачаў, быццам у злосьці, церці твар.

— Красвордзік, — са зласьлівай іроніяй вымавіў ён, таргануўшы кадыком. — І адкуль што? Чэрці б жэрлі гэтага вар’ята з яго коркам.

І пацягнуўся да кнопкі на пульце.

— Дазвольце!

Высокі маладжавы прапаршчык узьнік на парозе, выструніўся, застыў у чаканьні.

— Барэцкага даставілі? — не паднімаючы на яго вачэй, спытаў палкоўнік.

— Так точна — тут.

— Як ён?

— Абураецца, таварыш палкоўнік. Пагражае міністрам. Загадаеце ўвесьці?

— Упусьціць, — зморшчыўся палкоўнік. — Без канвою. Падалікатней там.

— Слухаюся!

Прапаршчык маланкава зьнік, і праз хвіліну рэзка і насыцеж расчыніўшы дзверы, у кабінет уварваўся няголены, з ускудлачанай галавой Барэцкі і, убачыўшы палкоўніка, рашуча, быццам сустрэў крэўніка, рушыў уперад.

— Што гэта азначае? — захлынаючыся ад абурэньня ўпіўся ён у твар палкоўніка. — Што сабе дазваляеце? Гэта вам так ня сьйдзе. Я вам не...

Палкоўнік аж здрыгануўся, адарваўся ад папераў, і ўвесь раптоўна

засьвяціўся шчырай сьветлай радасьцю, шырока заўсьміхаўся, узняўся з крэсла, працягнуў праз стол руку, як дарагому, жаданаму госьцю.

— Сьцяпан Іванавіч! Рады, рады бачыць і асабіста пазнаёміцца. Сядайце, зрабіце ласку, — з сардэчнай гасьціннасьцю запрасіў ён, шырокім жэстам паказаўшы на крэсла.

Барэцкі нічым не адказаў на яго ўзьнёсласьць і завіханьні, толькі грэбліва, з прыкрасьцю перасмыкнуў губамі.

— Ня трэба акторства, — з-пад ілба зірнуў ён на палкоўніка. — Па-кіньце для іншых.

— Акторства? — весела, бяз ценю крыўды, здзівіўся палкоўнік. — Пра што вы, Сьцяпан Іванавіч? Я ад усёй душы, паверце.

— Марныя стараньні, — асадыў яго Барэцкі. — Я не хлапчанё. А за гвалт — адкажаце. У поўнай меры. Абяцаю.

— Гвалт? Які гвалт? — усё больш дзівіўся палкоўнік. — Ды супакойцеся, прашу вас. Давайце па парадку.

— Вы парушылі канстытуцыю, правы чалавека, — ледзь не на крык зрываўся Барэцкі. — Дзе ордэр на арышт?

— Сьцяпан Іванавіч, — журліва разьвёў рукамі палкоўнік. — Які ордэр? Які арышт? Вас усяго толькі ЗАПРАСІЛІ.

— Запрасілі? — Барэцкі ледзь не задыхнуўся. — Урываюцца ў кватэру двое бамбізаў, нічога ня кажучь, не тлумачаць, цягнуць з ложка ў машыну, вязуць невядома куды і для чаго...

— Каб задаць вам некалькі пытаньняў — і ўсяго, — бязьвінна ўсьміхнуўся палкоўнік. — Ды сядайце ж.

Барэцкі яшчэ памарудзіў, сутаргава зглытнуў, потым сеў на крэсла, бокам да палкоўніка.

Той зрабіў выгляд, што не заўважае гэтай наўмыснай зьявагі, вінавата-памяркоўным голасам, па-свойску, папрасіў:

— Не крыўдуйце — усе мы людзі, усе памыляемся. Ды і становішча няпростое. Мы вымушаныя былі прысьпешыць падзеі. Узьнікла экстрэмальная сітуацыя, каб заняцца вашай справай.

— Маёй справай?

Барэцкі павярнуўся на крэсьле тварам да палкоўніка.

— Ну так, вашай. Таму і паслалі за вамі. Не было часу на ветласьці-далікатнасьці — дзе там! Вам жа на карысьць. А вы адразу пра канстытуцыю, субардынацыю...

Голас яго гучаў даверліва, амаль лагодна, і ўсім сваім выглядам ён даваў Барэцкаму зразумець, што нічога ад яго не хавае, не зьбіраецца хітраваць і разьлічвае на гэткую ж шчырую адкрытасьць і з ягонага боку.

Але Барэцкі адчуваў, як з кожнай хвілінай міжволі ў ім узрастае незразумелая, вострая непрыязь да палкоўніка.

“Косіць пад Парфірыя Пятровіча. Нікчэмны пазёр”.

Усьцешаны, што Барэцкі нібыта супакоіўся, палкоўнік пасьвятлеў тварам, адкінуўся на сьпінку крэсла, заклаў сашчэпленыя рукі за галаву, соладка, аж хрумснулі косьці, пацягнуўся.

— Ня спаў усю ноч. — І нечакана... засьмяяўся — весела, дабрадушна. — Выходзіць, я маю гонар бачыць перад сабой Вільгельма Тэля, вялікага стралка? — жартаўліва, па змоўніцку падміргнуў ён Барэцкаму. — Хаця, хто такі Тэль? Які там вялікі стралок? Куды яму. Коркам у каву, гэта ня ў яблык патрапіць, нават калі той ляжыць на галаве роднага сына. Тут іншае... Тут ужо магія. Лепш і ня скажаш. Мне так і карціць зьяртацца да вас не інакш, як Месір. Альбо Пан Воланд.

Барэцкі працягваў глядзець на яго з халоднай пагардай, яскрава да-

ваў зразумець, што ўсё гэта прытворства і падробка пад дабразыхліўца і прасьцячка — марныя стараньні.

— Я вам ня Тэль, тым больш ня Воланд, і нават ня Кію, — рашуча абсек ён палкоўніка. — І размаўляйце са мной па форме. І ніяк інакш.

Галоўнае было не цырымоніцца, адразу паставіць на месца гэтага хітруна, які так па майстэрску прыкідваецца наіўцам, каб справакаваць яго, завабіць у нейкую іншую пастку і зьнянацку прыкрыць яе, аглушыць ударам “па цемечку”.

— Ды як жа — не Воланд? Як жа — ня маг? — проста ўразіўся палкоўнік. — Ды вы цаны сабе ня ведаеце. Хто б яшчэ так змог: сказаць — патраплю коркам у каву — і патрапіў, прадказаць, што афіцыянт паваліць пальму — і, калі ласка, той валіць яе. А вярчэньне скрыпача? А скок кантрабасіста? Як тут можна без магіі, без замагільнага ўплыву? Не-е, шаноўнейшы, — гульліва прыгразіў ён пальцам, — адпірацца ня раю. Марна.

Але гэта замаскаваная пад жарт пагроза і адначасова парада нічога ня ўтойваць, “калоцца”, ня мела посьпеху. Барэцкім даўно ўжо авалодаў халодны спакой, ад ранейшай разгубленасьці не засталася і сьледу.

— Яшчэ раз заяўляю — давайце па сутнасьці, — напамніў ён палкоўніку. — Перад вамі дарослы і разумны чалавек. І гаварыце са мной, як з гэткам.

Нехта нябачны адразу і бяз сьледу сьцёр з твару палкоўніка дабрадушную весялосьць, за якой хаваўся чэрствы, разважлівы цьнік, які бачыў перад сабой не чалавека, а ўсяго толькі істоту, што дадумалася лічыць сябе асобай і ўжо тым самым учыніла цяжкое злачынства, і яму зараз неабходна чым хутчэй пазбавіць яе гэтага самападману, давесьці, што яна ўсяго толькі бяспраўная, нічога ня вартая казурка, і што ў яго ўладзе зьнішчыць яе адным націскам пазногця, альбо падараваць жыцьцё.

— Можна і па сутнасьці.

Голас палкоўніка загучаў са злавеснай адчужанасьцю, ніжняя губа трохкутнічкам урэзалася ў верхнюю, неяк хіжа прыўзьняла яе, а толькі што гарэзна-вясёлыя вочы зрабіліся колкімі, шклянёнымі, глядзелі на Барэцкага, як на пустое месца.

— Тады ўявіце на момант сябе на маім месцы і маімі вачамі паглядзіце на ўвесь гэты фантастычны феерверк, на каскад відавочна-неверагоднага. Як гэта ўсё растлумачыць? Я пакуль нічога не магу ўцяміць.

— Вы пра што? — нічога не зразумеў Барэцкі. — Растлумачце.

— Пра падзеі ў... “Мроі”, вядома. Звычайная логіка тут бездапаможная.

— Вунь што... — не стрымаў усмешкі Барэцкі. — Праз гэта ўвесь сыр-бор... Яе тут і быць не магло, логікі...

— Толькі не гаварыце пра супадзеньне, — з прыкрасьцю папярэдзіў палкоўнік. — Лепш адразу начысьціню. Казкі тут не праходзяць.

— Чаму казкі? — паціснуў плячыма Барэцкі. — Мне толькі і забаў... Супадзеньне як супадзеньне.

Вочы палкоўніка нядобра прыжмурыліся, вусны крыўдліва сабраліся ў кароценькі хабаток, але ён адразу ж авалодаў сабой, азадачана пацёр падбародак.

— У тым і загвоздка: для супадзеньня тут зашмат супадзеньня, прашу прабачыць за каламбур.

— Магчыма і зашмат, — раўнадушна пагадзіўся Барэцкі, — толькі я тут ні пры чым. Вашыя праблемы.

— Вядома, нашыя, — кіўнуў незадаволена палкоўнік, — аднак давайце

паразважаем разам. Без эмоцыяў. Вы, як самі тое сьцьвярджаеце, чалавек дарослы і разумны і ня можаце не заўважыць... неардынарнасьць таго, што адбылося. Вядома, патрапіць коркам у каву — ня дзіва. Выпадак ёсьць выпадак. Але сказаць — патраплю — і патрапіць... І ўсё ж дапушчальна. Адзін шанц з тысячы. З мільёну... З падносам і пальмай — куды ні ішло. Але вярчэньне скрыпача, скок кантрабасіста... Я ўжо не кажу пра картэж.

— Яшчэ раз паўтараю, — раздражнёна пачаў Барэцкі...

— Памаўчыце, — бесцырымонным жэстам спыніў яго палкоўнік. — Байце байкі дурням. Трэба ня мець галавы, каб пагадзіцца з імі.

— Не сумняваюся, у вас ужо ёсьць свая версія? — стрымаўся ад рэзкага адказу Барэцкі. Нутром ён адчуваў, што даказваць нешта, адмаўляць — марна.

— Не без таго, — палкоўнік скасавурана, быццам нешта ўтойваў, зіркануў на яго. — Вам хочацца ведаць яе?

— Зрабіце ласку — разганіце туман. Можа, нарэшце ўсё стане на свае месцы.

— Будзем спадзявацца.

Палкоўнік націснуў нейкую клявішу на панэлі, склаў на стале рукі, абAPERшыся на локці, падаўся тулавам уперад і адразу ж пачуўся ўсхваляваны істэрычны жаночы голас, поўны сьмяротнага жаху і маленьня аб паратунку.

“Вы ж ня верыце... вы будзеце сьмяяцца, але гэта не чалавек... пачвары... Князь цемры. Ён валодае чорнай магіяй, вядзе хаўрус з нячыстай сілай. Сам казаў. Праз яе робіць што хоча. Варта выказаць яму жаданьне, і ўсё збудзецца. Мы ня верылі, думалі — пасьміхаецца. Аказалася — не, усё так”.

Голас сціх, было чуваць, як сутаргавымі глыткамі п’юць ваду, як стукаюць аб край шклянкі зубы.

“Якое шчасьце, — зноў пачуўся лямант, але апроч жаху ў ім была і сьлёзная радасьць, — якое шчасьце, што я перапыніла яго. О, што б сталася з нашым дарагім прэзідэнтам! Бо я ўпэўненая — уся гэта задума мела толькі адну мэту...”

Яна ў нерашучасьці сьціхла.

— Якую? — падахвоціў настойлівы мужчынскі голас. — Сьмялей...

— Ён... я пераканана... — жанчына змоўкла, распачна прызналася, — не, не магу сказаць.

— Гаварыце, гаварыце, — загадваў мужчына. — Нікога ня бойцеся.

— Ён... ён хацеў забіць Галоўнага, — перамагла сваю нерашучасьць жанчына і залемантавала зноў істэрычна, з адчаем сьмяротніка. — Яго трэба абясшкодзіць. Абавязкова. Неадкладна. Інакш будзе катастрофа. Рана ці позна. Паверце!..

— Пазнаеце? — Палкоўнік выключыў магнітафон.

Барэцкі кісла ўсьміхнуўся.

— Як не пазнаць? Вар’ятка. Я тады яшчэ скеміў, што ў яе праблемы з галавой.

— Гэта нічога не азначае, — варухнуў губой палкоўнік. — Сярод блажэнных шмат правідцаў...

— З чаго выходзіць, я — князь цемры, — іранічна дадаў Барэцкі. — Гэта і ёсьць ваша версія?

— Пра князя цемры, вядома, перабор, — палкоўнік падсунуў бліжэй папку, забарабаніў па ёй пальцамі, — а вось наконт чорнай магіі...

— Можаче спаць спакойна, — пераканаўча запэўніў яго Барэцкі. — Ніякай магіяй не валодаю. Ні белай, ні чорнай.

— Згодзен. Магчыма, — кіўнуў палкоўнік. — Але зусім не выключаецца, што яна валодае вамі.

— Я не аматар разгадваць шарады, — раздражнёна адварнуўся Барэцкі.

— Што ж, патлумачым.

Палкоўнік зноў націснуў клавішу магнітафона і зноў застылым позіркам упіўся ў Барэцкага, быццам чытаў нешта ў яго вачах.

— Ідзі, сюжэты, задумы, — Барэцкі пазнаў свой голас, — што ўзьнікаюць у галовах абраных, ня што іншае, як нашэптваньне КОСМАСУ. А самі АБРАНЦЫ — ПАСРЭДНІКІ паміж небам і зямлёй. Занатаваньня на паперы, ці проста агучаньня, тыя нашэптваньні рана ці позна робяцца рэальнасьцю. Слова матэрыялізуецца. Але існуе д’ябал. І ўжо ад саміх абранцаў залежыць, чые задумы ўвасобіць у жыцьцё...”

Палкоўніка задаволіў выраз наймавернай уражанасьці і глыбокай павагі, які адбіўся на твары Барэцкага.

— Я шмат чуў пра вашу ўстанову, — падаў нарэшце голас Барэцкі, — але каб такое...

Палкоўнік паблажліва ўхмыльнуўся.

— Чаго б мы былі вартыя. Ды не пра тое. Па вашай справе мне давялося мець гаворку з многімі астралагамі, вучонымі, чарнакніжнікамі. Гіпотэза вашая, аказваецца, ня новая. Я пра ўзьдзеянне КОСМАСУ на лёсы і падзеі. Яна мае рэальны грунт.

— АБРАНЫ можа выбіраць каму служыць — таксама рэальнасьць? Вы пра гэта?

— Усё так, — падміргнуў палкоўнік.

— У такім разе пракруціце ўсю размову, — параіў Барэцкі. — І пацверце, што служу я ТОЛЬКІ СЬВЕТЛЫМ СІЛАМ. Вось вам маё алібі.

Палкоўнік адмоўна пакруціў галавой.

— Нельга служыць Богу і мамоне? Можа і так. Але тое, што сёньня можна служыць Богу, а заўтра д’яблу — неабвяргальна. Мільёны разоў даказана.

— Каму, як ня вам, пра гэта ведаць...

— Само сабою. І я зусім не хачу сказаць, што вы здрадзілі сваім прынцыпам. На той раз вы страцілі пільнасьць, паддаліся д’ябальскай спакусе пацешыцца над дурнічкамі, і (гора ганарліўцам!) д’ябал пасьмяяўся з вас. Вы не заўважылі, як трапілі да яго ў сіло.

Барэцкі ня вытрымаў, засьмяяўся.

— Нічога сьмешнага, — строга паглядзеў на яго палкоўнік, — зусім не абсурд, як вам здаецца. Усё ўмоўна — разумнае, вар’яцкае, лагічнае, абсурднае. Як яно ўсё мяняецца месцамі. “Ісьціны не існуе”, — здаецца, вашы словы? Я згодзен з гэтым. Яе сапраўды няма, у чыстым, канчатковым выглядзе. Сёньня — ісьціна, заўтра — абсурд. То адмаўляем Бога, то падаем ніцма перад абразом, насьміхаемся з шаманаў і кленчым перад Кашпіроўскім. І так спрадвеку. Было і будзе. Для ўсіх, апроч нас. Мы ня можам сабе дазволіць такога. Для нас і мана, і ісьціна ідэнтычныя. Мы павінны верыць усяму і ня верыць нікому і ні ў што. Як чалавек, выхаваны на прынцыпах матэрыялізму, я адмаўляю замагільныя сілы, як сьледчы — ні ў якім разе ня маю права скідваць іх з шалю вагаў.

— Прабачце, але гэта ваша асабістая справа. Я тут пры чым?

Палкоўнік кашлянуў, крыху зьніжкавеў, быццам яму было вельмі няёмка такому разумнаму чалавеку, як Барэцкі, тлумачыць відавочнае, усім даўно вядомае.

— У тым, што цёмныя сілы абралі менавіта вас.

— Нелагічна і несправядліва, — задзірліва запратэставаў Барэцкі. — Яны абралі — іх і вінавацьце.

— І лагічна, і справядліва, — усё з той жа абсалютнай перакананасьцю ў сваёй праваце не пагадзіўся палкоўнік. — Маньяк-гвалтаўнік, маньяк-забойца па вялікім рахунку таксама ні ў чым не вінаватыя. Ва ўсякім разе — ня больш, чым вы. І той, і другі няздольны працівіцца сваім заганным інстынктам, хаця, а гэта дасканала вядома, ненавідзяць сябе за тое, што ўчыняюць.

— Цікавая канцэпцыя, — Барэцкі зрабіў выгляд, што зьбянтэжаны развагамі палкоўніка. — Цяпер здагадваюся ЧАМУ мяне сюды запрасілі...

— Ня толькі ТАМУ, — не пагадзіўся палкоўнік. — Мы хочам, каб вы дапамаглі нам, каб пасьядоўна, з усімі акалічнасьцямі і падрабязнасьцямі раскрылі механізм узьдзеяньня гэтых сілаў. Як літаратар, тонкі псіхолаг, вы зможаце апісаць гэты працэс запаланеньня як ніхто іншы поўна і глыбока.

Палкоўнік гаварыў ціха і даверліва, зрэнкі яго шырэлi, губы злёгка ўздрыгвалi.

— Для чаго гэта? — таксама ціха, ледзь ня шэптам, спытаў Барэцкі.

— Каб біць ворага...

— Трэба ведаць яго зброю! — усхвалявана закончыў за яго Барэцкі.

— Менавіта. І не забудзьце: дапамагаючы нам, вы дапамагаеце Радзіме. І гэта вам залічыцца.

— Я буду старацца, — горача паабяцаў Барэцкі. — Усё, што змагу.

— Вось і добра, — уздыхнуў палкоўнік. — Я рады. Адразу назавеце хаўрусьнікаў?

— Безумоўна, — ахвотна пагадзіўся Барэцкі. — Скажыце толькі — якіх?

— Не прыкідвайцеся, — твар палкоўніка зноў спахмурнеў. — Вы ўсё выдатна ведаеце...

— Каб жа...

— Адзін бы вы не пайшлі на гэтакі крок.

— На які?

І ў голасе, і ў вачах Барэцкага стаяла шчырая цікаўнасьць і нецярпеньне.

— Замах на Галоўнага.

Палкоўнік глядзеў на яго бясстрасным халодным позіркам, як глядзяць на выкрытага злачынцу, які ўсё яшчэ наўна спадзяецца абхітрыць усіх, пазьбегнуць кары.

Барэцкі пабялеў.

— Вы думаеце, што гаворыце?

— Не бяз гэтага, — запэўніў палкоўнік. — І не гуляйце ў хованкі. Мы маем на вас грунтоўную інфармацыю.

— І на здароўе. Мне няма чаго баяцца.

— Мы ведаем, што вы ня любіце Галоўнага.

— Так? — “спалохаўся” Барэцкі. — Гэта караецца законам?

— Вас не засьмуціла б сьмерць Галоўнага? — як ня чуў яго палкоўнік. — Адказвайце чэсна.

— Ня болей чым мая яго...

— А калі б надарылася магчымасьць адняць у яго жыцьцё?

Барэцкі не адказваў, напружана намагаўся нешта зразумець.

— Адняць непрыкметна для іншых, безпакарана, нечакана нават для сябе? — пытаў палкоўнік. — Можаце не адказваць, — палкоўнік

адкінуўся на сьпінку крэсла, паклаў на падлакотнікі рукі. — Магчыма, вы і сапраўды ў той момант ня ведалі сваіх намераў і сваіх магчымасьцяў. Вас трымалі ў няведаньні. Да пары, да часу. І час наступіў. І вам быў пасланы імпульс дзейнічаць.

— Кім пасланы? — Барэцкі не сумняваўся, што перад ім вар'ят.

— Тымі, хто абраў вас, — як бы здзівіўся яго няведаньню палкоўнік. — Яны нарэшце адкрылі вам усё. Яны ўжо ведалі (о, ім усё вядома), кудой і калі будзе ехаць Галоўны, і таму пасылаюць вас у “Мрою”, дзе праз вашага сябра метрдатэля ўжо трымаюць нападзатове двух асістэнтак, якія ні пра што не здагадваюцца, і пры іх дапамозе раскручваецца зададзены вам сцэнарый. І калі б гэтая вар'ятка, як вы кажаце, ня вырвалася з-пад іх улады, то невядома...

— ...што б адбылося з нашым дарагім Галоўным, — пасьпяшыў дагаварыць за яго Барэцкі.

— Тое і яно. А ў вас было б поўнае алібі.

— Ну, не такое ўжо і поўнае, — сумнавата зазначыў Барэцкі, — калі нават без здзяйсненьня замаху вам удалося вылічыць спробу на яго.

— Зноў-такі дзякуючы...

— Выходзіць, і ў іх, — Барэцкі гарэзна ўзьняў палец угору, — бываюць праколы?

— Выходзіць, — кіўнуў палкоўнік.

— Аднаго не разумею, — разьвёў Барэцкі рукамі, — ну чым, як мог я нашкодзіць Галоўнаму пры яго ахове, браніраваным аўтамабілі?

— Гэта я і хачу пачуць ад вас, — палкоўнік выцягнуў уперад шыю, павярнуў галаву вухам да Барэцкага.

— А калі я не скажу, — па-хлапечы свавольна заўпарціўся Барэцкі. — Вазьму і не скажу.

— Скажаце, — палкоўнік нярвова каўтануў сьліну. — У нас знойдуцца сродкі.

— Нават? Вы, пэўна, забыліся, у які час мы жывем. Ня трыццаць сёмы...

Палкоўнік толькі ўсьміхнуўся.

— Час нічога не мяняе. Дык вы назавецце саўдзельнікаў? — Шчокі ягоныя ўсё больш ружавелі, зрэнкі звужваліся. Пэўна, ён губляў вытрымку.

— Ды навошта ўжо вам ведаць? Позна.

— Ня ваша справа, — ляпнуў далоньню па сталю палкоўнік. — Вы можаце паслабіць сваю віну. Абмалюйце хаўруснікаў, якія яны з сябе. Мы іх з-пад зямлі дастанем.

Барэцкі пахітаў галавой.

— Ну ніяк не зразумею... Няхай кантрабасіст, скрыпач, афіцыянт — рэальныя людзі. Тут куды ні ішло: ёсьць чалавек — віна знойдзецца. Але ж іншыя... як вы кажаце — хаўруснікі. Іх наогул не існуе. Дзея абарвалася заўчасна. І не па маёй віне.

— Але яна існавала цалкам. І вядомая вам ад пачатку да канца.

Няўрымсны чорцік варухнуўся ўнутры Барэцкага, яму зрабілася як ніколі весела. Здрадніцкі сьмех так і рваўся з горла.

— Далей было проста, — бесклапотна, як пра нешта нязначнае, пачаў ён. — Скокнуўшы, кантрабасіст па інерцыі бяжыць з тратуара на вуліцу, трапляе пад колы аўтамабіля Галоўнага. Кіроўца кідае машыну ўбок, на дрэва. Галоўны мёртвы, скрыня з чырвонай кнопкай вылятае на дарогу, трапляе ў рукі тэрарыстаў...

— Далей, — увесь затрымцеў палкоўнік. — Што далей?

Ён нагадваў зьвера, які ўрэшце высачыў ахвяру.

— Далей усё банальна, — пазяхнуў Барэцкі. — Ядзерная вайна,

сусветная катастрофа. Зямлі як не было. — Ён шырока ўсьміхнуўся палкоўніку.

Але той не рэагаваў, сядзеў як скамянелы.

— Я раскалоў вас, — ціха і злавесна абвясціў ён. — Вашае штукарства не ўдалося. Вы хацелі схаваць свае існыя намеры, выдаўшы іх за бязглуздыцу? Ня выйдзе!

Чорцік унутры Барэцкага аж круціўся ад задаволенасці, і Барэцкі з жахам адчуў, што ня мае сілы працівіцца яму.

— Здаюся, ваша ўзяла, — маркотна зьвесіў ён галаву. — Не ўдалося...

— Інакш і быць не магло, — ганарыста падвёў палкоўнік.

— Толькі на тым справа ня скончылася, — зьмяніўся з твару Барэцкі.

— Дык ведайце, там, — паглядзеў ён угору, — праколаў не бывае. І што я тут — сьведчаньне таму.

— Што вы хочаце сказаць? — насцьцярожыўся палкоўнік.

— Зброя пры вас?

— Так. — Палкоўнік сьцяўся, забіўся ўглыб крэсла, напружана сачыў за кожным рухам Барэцкага. — Вам што да таго?

— А вось што... — Барэцкі ўзьняўся, абаперся рукамі на стол, гіпна-тычным позіткам упіўся ў расшыраныя зрэнка палкоўніка. — Вы зараз выклічае машыну, і мы едзем у рэзідэнцыю Галоўнага. Ахова вас ведае, і я паспрыяю — прапусьцяць. Вы пойдзеце...

— Маўчаць! — зароў не сваім голасам палкоўнік. — Маўчаць!

І штосілы ціснуў пальцам на кнопку тэрміновага выкліку аховы.

ЧАСТКА ЧАЦЬВЁРТАЯ

Двое рослых сьпецназаўцаў падпашкі цягнулі Барэцкага па калідорах і лесвіцах, па доўгім цьмяным тунелі, і, каб зусім не павіснуць на іх руках, яму даводзілася хутка перабіраць нагамі, якія ледзь краналіся падлогі, рабіць рыўкі і падскокі, бо канвойныя ня йшлі, амаль беглі, маўкліва-варожыя, з нядобрай зацятасьцю на здзірванелых тварах.

Страху ён не адчуваў. Была толькі дурнаватая задаволенасць, што даняў-такі самаўпэўненага салдафона-палкоўніка, і, успомніўшы, як той хапаў разяўленым ротам паветра, рагатнуў, хаця бамбізы балюча сьціскалі яго перадплеччы.

Тунель вывёў іх у шырокі даўжэзны калідор з мноствам жалезных дзьвярэй па абодва бакі, і каля адной стаяў ужо каржакаваты сіваваты наглядчык з вязанкай ключоў у руцэ — і, як толькі яны наблізіліся, звыклым рухам адчыніў дзьверы насцьцеж.

— Паслухайце...

Барэцкі павярнуў твар да канвойнага і адразу атрымаў важкі пляскач па карку. Аглушаны выкрыкамі “маўчаць”, ён уляцеў у камеру, кінуты штуршком дужых, спрактыкаваных рук. Ззаду бразнулі дзьверы, два разы запар скрыгатнуў ключ. Некалькі хвілінаў Барэцкі стаяў няўцямны, са сьціснутымі кулакамі. У вушах зьвінела, перад вачамі калыхалася густое чырвонае марыва.

— Пачакайце, — з помсьлівай злосьцю працадзіў ён. — Гэта вам прыпомніцца.

А калі ў галаве праясьнела, павольным позіткам агледзеў камеру — метры два ўшыркі і крыху большую ў даўжыню, з шэрымі сьценамі і нізкай шэрай стольлю, пасярод якой з закрачанай луначкі цадзіла жаўтаватае сьвятло невялікая лямпачка. У куце каля парога месціліся ўнітаз без сядзеньня і ўмывальнік, ля сьцяны збоч — вузкі жалезны ложкак, за-

сланы шэрай, пад колер сьценаў, коўдрай, невялічкі столік і зэдлік перад ім. Акна не было.

“Замак Іф”, — паспрабаваў пакпіць ён, але падман ня ўдаўся: на душы было зусім не гульліва. Пасля ўдару па патыліцы нешта ў ім надламалася. Замест звыклага адчування значнасьці і недатыкальнасьці сваёй асобы зьявілася моташнае пачуцьцё разгубленасьці і трывогі. “Як яны маглі дазволіць сабе такое? — не пакідала яго абурэньне. — Як асьмеліліся?”

“Але ж асьмеліліся... Значыць...”

Ён не хацеў зазіраць за тое, што стаяла за гэтым “значыць”, і паліў адну цыгарэту за другой.

Час цягнуўся марудна, стрэлкі гадзінніка быццам прымерзлі да цыферблату.

Ён чуйна прыслухоўваўся, прагнуў пачуць хоць нейкі гук на калідоры, але там панавала нямая цішыня. А калі і чуліся крокі, душой улоўліваў — ідуць не да яго.

Толькі а сёмай вечара ён пачуў, як нехта ўстаўляе ў замочную адтуліну ключ, і сам не заўважыў, як апынуўся на ложку, закінуў пад галаву рукі, зрабіў безуважны сонны твар.

Усё аказалася дарэмным — у камеру ўвайшлі толькі наглядчык і сьпецназавец.

Наглядчык паставіў на стол міску з кашай і конаўку, накрытую лустай хлеба. Сьпецназавец з парога пільна сачыў за кожным рухам Барэцкага.

— Я нічога есьці ня буду, — рашуча заявіў Барэцкі. — Я аб’яўляю галадоўку. Так і перадайце...

І асёкся.

Наглядчык і сьпецназавец былі ў навушніках і ніяк не маглі пачуць ягоны голас. Нават не зірнуўшы на яго, абодва яны выйшлі з камеры, але на гэты раз дзьверы грукнулі ня так моцна, і ключ павярнуўся ў замку не злавесна-коратка, як раней, а нетаропка, з інтэрвалам, і гэта магло азначаць толькі адно: ён тут чалавек не часовы, СВОЙ.

Барэцкі ўсё яшчэ працягваў ляжаць у вальжнай позе, зьвесіўшы адну нагу і выпрастаўшы на ложку другую, але бесклапотнасьць паволі сплывала з яго твару, змянялася на разгубленасьць, неспакой. Ён сеў, грэбліва зірнуў на міску з кашай, і мо толькі праз хвіліну да яго дайшло, што пра сустрэчу з вышэйшым начальствам сёньня ня варта і думаць, і што ноч яму давядзецца марнавацца ў гэтым цесным змрочным бункеры.

Роспачная дрыготка пракацілася па яго целе. Ён нават памкнуўся кінуцца грукаць у дзьверы, патрабаваць адваката, пракурора, але адумаўся, зацяў марнае жаданьне. Усё заўтра. Ён знойдзе на іх управу. Калі што — дойдзе да Галоўнага. Ён ім не які-небудзь лох, занядбаны калгасьнік, яго ведаюць і з ім лічацца.

Ад спаленых за дзень цыгарэтаў дзерла ў горле, гарчыла ў роце. Асушыўшы кубак бурды, якая аддалена нагадвала чай, стомлены і разьбіты, ён плазам паваліўся на ложак, скамечыў і ямчэй падгарнуў пад галаву падушку, глыбока, працяжна ўздыхнуў: “Аднак і стаміўся”.

Гэта было апошняе, што прамільгнула ў яго сьвядомасьці.

Прачнуўшыся, Барэцкі па шматгадовай звычцы навобмацак пацягнуўся да тумбачкі па цыгарэты, і калі рука ўпала ў пустату, здрыгануўся, расплюшчыў вочы, убачыў над сабой шэрую столь, нейкі час ляжаў як у здранцьвенні, потым імкліва ўскочыў на ногі, агледзеўся... і ўспомніў усё. Прыкрае мычэньне само сабой вырвалася ў яго з грудзей, твар пакутна зморшчыўся, аднак ён здолеў зацяць раздражненьне і пачуцьцё

трывожнага неспакою, прымусіў сябе ўсьміхнуцца, нетаропка зірнуць на гадзіннік.

Быў пачатак восьмай. Хутчэй за ўсё, неўзабаве да яго павінны прыйсці. Што ж, няхай. І хутчэй бы. Ён наладзіць ім належную сустрэчу. Пэўна, вышэйшаму начальству ўжо ўсё вядома пра яго арышт, пра зьвіх палкоўніка, і, пэўна, у іх там пануе немалы перапалох. Няпроста ж ім будзе выкруціцца з такога незайздроснага становішча.

Ён схіліўся над ракавінай, пачаў старанна мыцца і, адчуўшы пад пальцамі жорсткую шчэць, спахмурнеў, колькі разоў правёў далонямі па шчоках, незадаволеа крэкнуў. Людзі з няголенымі тварамі заўсёды выклікалі ў ім пачуцьцё пагарды і грэблівасьці, і думка, што гэтак жа можа паставіцца і да яго вышэйшае начальства, умомант астудзіла ваяўнічы настрой.

І зараз жа прамільгнула другая, жорсткая, саркастычная: “А ты ўжо і баішся. Чаго добрага — і прабачэньня папросіш. Адкуль гэта? Генетычнае? Ня толькі. Гвалт? Ён паралізуе волю, усяляе страх — гэта натуральна. Але ня тое, усё ня тое. Урэшце, галоўнае, каб яны гэтага не заўважылі. А ўсё ж, што ім трэба? Чаго хацелі дабіцца? Выпадак у рэстаране толькі зачэпка. Дурню ясна. А што за гэтым?”

Ён успомніў як лемантавала на стале, ашчаперыўшы галаву, бялявая, як вібраваў і зрываўся яе голас, ўсьміхнуўся, пакруціў галавой.

“Вар’ятка. Што ёсьць, тое ёсьць”.

І зноў-такі злавіў сябе на тым, што і ўсьмешка, і кпіны з бялявай былі не зусім шчырымі, штучнымі, і што ў глыбіні душы яго па-ранейшаму тоіцца, не зьнікае неспакой. І адкінуўшы ўсякія хітраваньні перад сабой, ён урэшце рэшт адважыўся расшыфраваць яго: становішча, у якім апынуўся ён, вельмі нагадвала зьнешне непрыкметную, але ці не бязвыйсную пастку. Нягледзячы на ўсю камічнасьць і дурнаватасьць паводзін бялявай, на вытанчаную казуістыку разваг палкоўніка, абодвум нельга было адмовіць у рацыяналізме і лагічнасьці.

“Для супадзеньня зашмат супадзеньня”. Што ні кажы, а подых містычнасьці яўна прасочваецца ва ўсёй гэтай...”

Крокі ў калідоры абарвалі яго роздум, прымусілі напружыцца, навастрыць слых. Сумніву не было — ішлі да яго.

Ключ у замку паварочваўся няспешна і, як падумалася Барэцкаму, добразычліва, і дзьверы расчыніліся ня рэзка, а заповолена, і першым на парог ступіў сярэдняга росту стройны хлопец год дваццаці пяці ў новым, з іголачкі, цёмна-сінім з тонкай воўны гарнітуры, у беласьнежнай кашулі, з удала падабраным і бездакорна завязаным гальштукам.

Сьледам увайшоў высокі гарбаваты стары, з глыбокімі вузкімі залысінамі ў рэдкіх сівых валасах, у стэрэльна-белым халаце, з вялікім чорным куфрам у руцэ.

Цывільны, спыніўшыся пасярэдзіне, нетаропкім, цікаўным позіркам агледзеў камеру, затрымаў позірк на ложку, весела і дабразычліва ўсьміхнуўся Барэцкаму:

— Як спалася?

І ўвесь яго ружовашчочкі, жыцьцярадасны твар, і сінія, нібы пад колер гарнітуру, вочы праменілі гэткую ж добразычлівасьць і спагаду.

— Дзякуй, добра, — расьцягваючы словы, насыцярожана адказаў Барэцкі, а сам ня зводзіў вачэй са старога з куфрам, які з адсутным выглядам, напалову прыкрыўшы чырвонымі павекамі пукатыя вочы, нерухама стаяў каля дзвярэй.

Безумоўна, гэта быў псіхіятр. Для чаго прывялі яго і што збіраюцца рабіць?

Страх раптоўна вырваўся з аддаленых куточкаў душы, з падсвядомасьці, у момант завалодаў усёй яго істотай.

— Ён — цырульнік, — прасачыўшы позірк Барэцкага, весела і супакойна патлумачыў цывільны. Быццам разгадаў яго думкі. — Усяго толькі цырульнік. Не хвалойцеся.

— Я не хвалююся, — узяваў на яго і на сябе самога Барэцкі. — З чаго вы ўзялі?

— Вы пабялелі крыху, і мне падумалася... Хаця пасля тых прыгодаў, што зваліліся на вашу галаву, захаваць ураўнаважанасьць ня так і проста. Вельмі ня проста. Жадаеце пагаліцца?

— Так, — кіўнуў Барэцкі і з горыччу і глыбокім расчараваньнем пачынаў разумець, што не такі ўжо ён і адважны і моцны духам, як думаў пра сябе, і, што асабліва крыўдна, спалохаўся няведама чаго. Не яму — ім трэба баяцца.

І яны баяцца.

Не ад добрага жыцця прывялі цырульніка. І гэтая дагадлівасьць...

Стары тым часам дастаў з баула прылады для галеньня, расклаў іх на сталю, няўключна і цырымонна зрабіў Барэцкаму нешта накшталт паклону, паказаў рукой на зэдлік, запрасіў сесьці, і, пакуль ён завіхаўся над яго тварам, цывільны стаяў, абaperшыся сьпіной на сьцяну і з цеплынёй пазіраў на іх, і на твары яго была такая непасрэдная задаволенасьць, быццам гэта па яго шчоках і падабародку пругка сьлізгаецца лязо англійскай брытвы, быццам яму накладвалі гарачыя кампрэсы, разьміналі спрытнымі доўгімі пальцамі шчокі, пырскалі на твар адэкалонам.

Скончыўшы, цырульнік сабраў свае рэчы, моўчкі запытальна зірнуў на цывільнага, і, калі той згодна кіўнуў, глыбока і працяжна ўздыхнуўшы, падаўся да выхаду, дробна і часта перабіраючы доўгімі тонкімі нагамі ў кароткіх вузкіх нагавіцах, як некуды сьпяшаўся, а можа хацеў чым хутчэй пакінуць гэты цесны, змрочны склепик.

Барэцкі таксама ўзьняўся з зэдліка, з прыемнасьцю прыклаў далонь да адной, потым да другой шчакі, з сухой удзячнасьцю кіўнуў цывільнаму:

— Іншы каленкор.

— Хоць жаніцца, — весела падхапіў той, сядваючы на ложка. — І адэкалон ваш любімы.

Ён адназначна меў мэту падкрэсьліць руплівасьць установы аб ім, Барэцкім, але Барэцкаму не хацелася нікага з ім панібрацтва, завелькі гонар, ды яшчэ і не вядома, з чым і з якім намерам прыйшоў той сюды.

— Я вельмі ўдзячны, — з падкрэсьленай афіцыйнасьцю адказаў Барэцкі і рупліва зірнуў на гадзіннік. — І ці ня час нам адпраўляцца.

— Вы маеце на ўвазе... — у шчырым намаганьні зразумець яго, прыўзняў бровы цывільны.

— Вашае начальства, — з нецярплівым раздражненьнем на яго някемлівасьць патлумачыў Барэцкі. — Ці ня час з гэтым скончыць? Апроч таго, у мяне неадкладныя справы.

— Ах вось што, — раптам зьнікавеў, засмуціўся цывільны. — На вялікі жаль, гэта немагчыма. Пакуль што...

— Гэта чаму? — не паверыў, сьрдзіта насупіўся Барэцкі. — З якое нагоды?

— Ды хаця б таму, што вы яшчэ ня сьнедалі, — зноў павесялеў і гарэзна падміргнуў яму цывільны. — Prime endere ole inder filascfale... ці як там. Што ні кажыце, а старажытныя рымляне былі ня дурні.

— Сьняданак пасьпеецца, — успомніўшы ўчарашнюю вячэру, грэбліва скрывіўся Барэцкі. — Я не галодны. Хадземце, нарэшце.

— Ні ў якім разе, — занепакоена і горача запратэставаў цывільны. — Гэта будзе цэлае ЧП. Ды і нясуць ужо.

І, нібыта хто падслухоўваў іх размову, у камеру ўвайшоў наглядчык з падносам, на якім стаяла талерка з адбіўной і падсмажанай скрылікамі бульбай, кафейнік і два прыгожыя парцялянавыя кубкі.

— Адзін кубак я прасіў прынесці для сябе, — з вінаватай далікатнасьцю, усё адно як прасіў прабачэньня, прызнаўся цывільны. — Каб вам весялей было. — Успахапіўся: — Калі вы ня супраць, вядома. Дарэчы, Кант заўсёды сьнедаў з прыемным суразмоўцам. Лічыў гэта карысным для страваваньня.

— Ды зрабіце ласку, — супакоіў яго Барэцкі. — Буду толькі рады. І каму дзякаваць за такую раскошу?

— А нікому, — з дзіцячай прастадушнасьцю адказаў цывільны. — Тут ніхто ні пра кога не клапаціцца. Усё грунтуецца на пэўных інтарэсах і канкрэтных мэтах. Як і ўсё на зямлі, тут заквашана на яго вялікасьці эгаізме і выгодзе.

— А вы цынік, — здзіўлена і з павагай заўважыў Барэцкі. — Папраўдзе, я думаў пра вас другое. Прабачце...

— Нічога страшнага, — бесклапотна махнуў цывільны. — Цынік — гэта той жа рэаліст без макіяжу... А вы, напэўна, здзіўляецеся чаму ўсе тут у навушніках? — нечакана зьмяніў ён гаворку.

— Даўно хацеў спытаць, — прызнаўся Барэцкі, — але наколькі ведаю, затрыманьня тут не задаюць пытаньняў.

— Яшчэ колькі задаюць, — загадкава, быццам цешыўся з яго наўнасьці, пасьміхнуўся цывільны. — А навушнікі... Гэта ў мэтах бясьпекі. Па простама — баімся.

— Баіцеся? — ледзь не папярхнуўся, апусьціў відэлец Барэцкі. — Гэта каго ж?

— Ды вас жа, — ужо весела, задаволены ўражаньнем, якое зрабілі на Барэцкага яго словы, засьмяяўся цывільны. — Чаго добрага, разьнясеце на цаглінку ўсю нашу ўстанову. І нашымі ж рукамі.

— Але ж як...

— ...Я вас чую? — апырэдзіў яго цывільны. — Дык я зусім не чую, чытаю па вуснах. У выпадку чаго — адварнуўся, і вы няўладны нада мной. Вось так. Як кажуць, на ўсялякі яд знойдзецца супрацьддзе. Дарэчы, гэта я і прыдумаў. — Ён зрабіў Барэцкаму блазнаватую міну, быццам падсьмейваўся, што так хітра і лёгка абяззброіў яго.

— Божа-Божа, — толькі і пахітаў галавой Барэцкі. — І вы таксама верыце ў гэту лухту пра цёмныя сілы?

— А чаму б і не? — недаўменна паціснуў плячыма цывільны. — Усе вераць. Апроч таго, я прытрымліваюся інструкцыяў.

— Чыіх? — пагардліва пацікавіўся Барэцкі. — Палкоўнік настрашыў?

— Ён, — чамусьці пацямнеў тварам, замаркоціўся цывільны. — Вы зусім даканалі яго, бедака. Не паверыце — загадаў пасадзіць сябе пад арышт.

— А вось гэта ня сьмешна, — палічыў яго словы за кпін Барэцкі. — Мне думалася, што вы чалавек з больш тонкім інтэлектам.

— Які ўжо тут сьмех, — маркотна паківаў галавой цывільны. — Уласна напісаў загад адвесьці сябе ў камеру і трымаць пад замком. Баіцца, каб не спрацавала ваша ўстаноўка. А вы думаеце — жарты...

Убачыўшы, што Барэцкі бярэцца наліваць сабе каву, цывільны борзьдзенька працягнуў руку і да свайго кубка.

— З вашага дазволу...

І калі Барэцкі напоўніў і яго кубак, зрабіў невялікі глыток, з асалодай прыжмурыў вочы, летуценна, нібы ня верыў свайму пчасьцю, вымавіў:

— Піць каву з САМІМ Барэцкім... Успамін на ўсё жыццё. І паверце — я шчыра.

— А калі ўсё ж мяне адсюль выпусыцяць? — Барэцкі вырашыў скарыстаць расчуленасць суразмоўцы і расставіць усе кропкі над і. — У адзінаццаць у мяне сустрэча з рэжысёрам тэатру. Вельмі важная і неадкладная.

— І думаць забудзьце, — замахай вольнай рукой цывільны. — Выключана. Які там рэжысёр. Не да таго.

— Як? — утаропіўся ў яго ўражана Барэцкі. — Што азначае — не да таго? І колькі мне тут гібець?

— Па Канстытуцыі — ня болей трох сутак, — цывільны сеў на ложак, прыхінуўшыся плячыма да сцяны. — Гэта ў тым выпадку, калі палічаць вас невінаватым. А...

— Вінаватым? — ледзь не на крык сарваўся Барэцкі. — Думайце, што кажаце. У чым?

— Навошта пытаць пра тое, што і самі добра ведаеце? — з дакорам сказаў цывільны. — А спроба замаху на Галоўнага? А намер учыніць ядзерную катастрофу? Скажу па-сяброўску — на хуткае вызваленне не спадзявайцеся. Дзе там? Выкіньце з галавы. Крымінальную справу завядуць абавязкова. А сьледства можа цягнуцца месяцы, а то і гады.

— Гады? — таргануўся ўсім целам Барэцкі.

— А што зробіш, — горасна, са спачуваньнем уздыхнуў цывільны. — Ня вы першы, ня вы апошні. А ўрэшце, ня варта губляць надзею. Зусім ня варта.

— Надзею на што?

Барэцкі штосілы сьціснуў сківіцы, намагаўся суняць нярвовую дрыготку.

— Наогул, — крыху разгубіўся, не адразу знайшоў што адказаць цывільны. — Не ўпадайце ў адчай, набярыцеся цяпення і будзьце гатовымі да ўсяго.

— Вы хацелі сказаць — да самага горшага? — з падазронасьцю ўпіўся ў яго позіркам Барэцкі. — Ці ня так?

— Магчыма. — Цывільны зрабіў апошні глыток, паставіў кубак на стол. — У вашым выпадку — усё магчыма. Вы і самі добра разумееце.

— Пачынаю разумець, — з варажай зацягасцю ў голасе прамовіў Барэцкі. — І вось што, мілы мой хлопчык, — Барэцкі задыхаў часта, парывіста, — мне гэта апыркла. Даволі. Альбо зараз жа вядзі да генерала...

— У нас шмат генералаў, — са спакойнай насмешлівасьцю заўважыў цывільны.

— Да самога старшыні ўстановы, — узняўся на ногі Барэцкі. — Ня тое...

— Што ня тое? — з цікаўнасьцю прыўзняў бровы цывільны.

— Вы ведаеце, з кім вы... — ледзь не задыхнуўся ад абурэння і гневу Барэцкі і, заўважыўшы адкрыта-іранічную ўсьмешку на твары цывільнага, у якой, нібы ў лостэрку, убачыў сваю найўнасьць, бяссьільле і нязначнасьць, зняможаны, сеў на крэсла. — І што мне рабіць? — распачна, амаль умольна спытаў ён цывільнага. — У мяне такое адчуваньне, што

ўсе навокал павар'яцелі. Альбо нехта насьміхаецца, чыніць жорсткі бязьлітасны розыгрыш.

— Дзіва што, — з разуменьнем і спачувальна кіўнуў цывільны. — Тут у каго хочаш у галаве памуціцца: нявызначанасьць, доўгае сьледства... Хаця гэты вузел можна расьсекчы адным узмахам. І вас перавядуць у лепшую камеру, ежа будзе як і сёньня. І сьледства пачнецца адразу.

— І што ад мяне патрабуецца? — насцьярожыўся Барэцкі. — Зрабіцца асьведамляльнікам, ці па-простаму стукачом?

— Назваць хаўруснікаў, — па-дзіцячы нявінна зазірнуў яму ў вочы цывільны. — Гэта ж намнога прасьцей.

— І ўсяго? — расчаравана здзівіўся Барэцкі. — Такая дробязь? І ты Брут? А я думаў...

— Ня мае значэньня, што вы думалі, важна — што сказалі. — У голасе цывільнага чуўся нязвыкла-суровы, загадны тон. — Хто павінен быў скрасьці скрыню з чырвонай кнопкай? І не прыкідвайцеся прасьцячком, які нічога ня ведае. — Барэцкі нейкі час пільна глядзеў на яго, быццам толькі што ўбачыў, потым узвёў вочы ўгору, пранікнёна і з болем прашаптаў:

— Госпадзі, ды калі ж ты ўразуміш дзяцей тваіх?

— Гэта для сябе лепш за ўсё прасіце, — рэзка, з нядобрай павучальнасьцю параіў цывільны. — А мы ня можам хоць нешта скідаць з лічыльнікаў. Мы павінны шукаць, дзейнічаць. Залежнасьць падзеяў у рэстаране ад вамі сказанага неабвержны факт. І дзе гарантыя, што сказанае вамі наконт тэрарыстаў і ядзернай катастрофы не адбудзецца? Пакінуць гэта нявысьветленым ніхто тут сабе не дазволіць. Гэта раўназначна здрадзе дзяржаве.

— Ну вядома, — коратка засьмяяўся Барэцкі, — як жа інакш? І хто цягнуў мяне за язык ляпнуць пра гэту чортаву скрыню? Пажартаваў сабе на галаву.

— Нарэшце дайшло? — з задаволенасьцю чалавека, які дасягнуў няпростай мэты, падрахаваў цывільны. — Шкада, што позна.

— Пра што гэта вы? — ня мог зразумець, куды ён хіліць, Барэцкі.

— Усё пра тое ж, — паклаў нагу на нагу цывільны. — Ня трэба неабачлівых словаў, і тады ніякія супадзеньні над табой няўладныя.

— Маўчаньне — золата, — з гаркавасьцю вырак Барэцкі. — Слуп, на якім трымаецца ваша ўстанова?

— І ў тым няма ні ценю заганы, — пераканана зазначыў цывільны. — Аднаго не магу зразумець, чаму на нас так наракаюць за тых, хто пацяпеў за сказанае, і ніхто ня хоча палічыць уратаваных асьцярожнасьцю і маўчаньнем? НАМІ ўратаваных?

— Разважаньні цікавыя, але мяне хвалюе іншае, — ня стаў аспрэчваць яго Барэцкі. — Калі і хто зоймецца МАЁЙ СПРАВАЙ?

— А хіба ёй не займаюцца? — сумеўся цывільны. — Ужо тое, што я тут...

— Я хацеў сказаць — па-сапраўднаму зоймуцца, — паморшчыўся Барэцкі. — Павінны ж быць допыты, пратаколы.

— З гэтым пасьпеецца, — бесклапотна запэўніў цывільны. — Допыты нікуды ня дзенуцца. Але напачатку вас падрыхтуюць да іх як сьлед. Каб ня столькі выпытваць, колькі слухаць. Калі стануць невыноснымі знявольеньне і адзінота, страва, якой вас будуць карміць. Калі як сьлед

прыпомніце, якімі вам уяўляліся тэрарысты, да кожнай рысачкі прыпомніце.

— А калі не было ніякага ўяўленьня? — Барэцкі ледзь стрымліваў сябе. — Калі гэта жарт і толькі жарт? Як яно і было на самой справе, у рэшце рэшт.

— Зноў-такі мы павінны на сто працэнтаў пераканацца, што гэта быў толькі жарт.

— Але як? Якім чынам?

— Адкуль мне ведаць?

— Не, гэта чорт ведае што! — узлаваўся Барэцкі. — Гэта проста здзек. Я не дазволю з сабой так абыходзіцца!

— Не дазволіце? — здзівіўся цывільны.

— Я больш ні слова не скажу без адваката.

— Пра якога адваката вы кажаце? — У голасе цывільнага чулася больш шкадобы, чым іроніі. — Вядома, можаце маўчаць. Вам жа даражэй будзе. Вышэй упамянутае выслоўе пра маўчаньне ў дадзеным выпадку трактуецца з процілеглым сэнсам.

— Ня трэба. Я не з палахлівых, — сыцепануўся Барэцкі.

— А я і не палохаю. — Цывільны ляютна ўстаў на ногі. — Я кажу тое, што ёсьць і ў чым вы самі пераканаецеся. І ўрэшце, ня МЫ вас, а ВЫ нас уцягнулі ў гэту чартаўшчыну. І сябе самога таксама. Так што наракайце толькі на сябе. Шчасьліва заставацца. А каву буду помніць заўсёды, паверце.

Ён выйшаў, і камера нібыта зрабілася яшчэ цясьнейшай, здавалася, што сьцены яе непрыкметна збліжаюцца, а столь гэтак жа павольна апускаецца на падлогу.

ЧАСТКА ПЯТАЯ

Барэцкі згубіў лік дням, і час нібыта спыніўся для яго, перайначыўся ў востра-роспачнае, а потым у звыклае, прыцішанае тамленьне душы, якое не адступала і ў сьне.

Наглядчык ужо не заходзіў, а ежу падавалі праз фортку ў дзьвярах. Не зьяўляўся і цырульнік. Кратаючы пальцамі твар, Барэцкі адчуваў пад імі густую шчэць, і па меры таго, як яна адрастала, усё меней заставалася ў ім ранейшай упэўненасьці ў сабе, усё часьцей адольвала жаданьне назваць двух-трох хаўруснікаў, ён нават прыдумаў ім чачэнскія імёны і ўяўляў іх абліччы, але ў самы апошні момант знаходзіў сілы не паддацца д’ябальскай спакусе.

Яму і раней нездаровілася, а сёньня і зусім было дрэнна: ныла сэрца, кружылася галава, а самае прыкрае — увесь час здавалася, што нехта ўпотаі цікуе за ім, хоча выведаць яго думкі і пачуцьці, і гэты “нехта” ня меў ніякага дачыненьня да наглядчыкаў і іншых службоўцаў установы.

Прынеслі ежу. Ён абыякава зірнуў на місу і конаўку на палічцы пад форткай, заплюшчыў вочы. Сьняданак гэта быў ці вячэра — ня мела значэньня. Хацелася аднаго — забыцца. І ён доўга ляжаў на ложку, усё намагаўся заснуць і пэўна заснуў, бо калі зноў вярнуўся ў чуйную, хваравітую дрымоту, з пакутнай трывожнасьцю ўсьвядоміў, што ў камеры нехта

ёсьць, але доўга яшчэ прыкідваўся, што сьпіць, і праз засмужаную шчыліну павекаў разглядваў незнаёмца, які сядзеў на крэсьле ў парозе, нага на нагу, у чорным, з іскрай, гарнітуры, у чорнай, з тонкай воўны вадалазцы — гадоў шасьцідзсяці, высокі, з аскетычным тварам мужчына. Ён сядзеў нерухома, вялікія чорныя вочы ў глыбокіх вачніцах палалі хваравітым бляскам апантанага непадступным одумам чалавека. Нутром Барэцкі адчуваў, што незнаёмец даўно здагадваецца пра падман, кпіць у душы, але не падае выгляду, і каб пазбавіцца сораму і злосьці на самога сябе, непрыязна і суха спытаў:

— Вы хто?

Твар незнаёмца злёгка ажывіўся, нетаропка павярнуўся да Барэцкага.

— Выбачайце за няпрошаны візіт, але вы настолькі змардавалі сябе разважаньнямі пра сваю, як вы лічыце, невінаватасьць, што ўзьнікла прамая пагроза вашаму... здароўю. Было б злачынна не дапамагчы.

— Я ня той, у каго пытаюць дазволу, — наўмысна груба абсек яго Барэцкі, уражаны, што незнаёмец гаворыць праўду.

— Тым ня менш... — незнаёмец вінавата нахіліў галаву. — І, калі шчыра, фантазмагорыя ў “Мроі” даўно ўжо не здаецца вам выпадковасьцю і ўсё часцей вас займае думка аб фатальнасьці інцэдэнту, аб яго містычным, як той казаў, падкладзе?

— Магчыма.

Барэцкі больш пільна прыгледзеўся да незнаёмца.

“Яны што, чытаюць думкі? Лухта. Інакш адразу б уведалі, што я няшчасная ахвяра д’ябальскага выбрыку.”

— Што і казаць — няшчасны вы чалавек, — быццам падслухаў незнаёмец і спачувальна, але без асаблівай скрухі, уздыхнуў. — Няшчасны, але ні ў якім разе не бязьвінная ахвяра. Ужо таму, што кожны, прама ці ўскосна, вінаваты ў сваіх, ды і чужых бедах: Сусьвет — адна малекула. А ў вашым выпадку пра ўскоснасьць і думаць грэх.

— І справы мае — дрэнь?

Барэцкі хацеў вымавіць гэта з іранічнай абьякавасьцю, але прагучала дрыготка і амаль жаласна.

— Горш і не бывае, — з безнадзейнасьцю і без спачуваньня прыцмокнуў незнаёмец. — Адно і чуеш: “Злачынца веку”, “Змова з д’яблам”, “Сьвідравіна з апраметнай”. А мітынгі, шэсьці...

— Падумаць толькі, — пахітаў галавой Барэцкі, — марна спрабуючы ўсьміхацца. — І чаго яны хочучь?

— Хочучь? — незнаёмец зацікаўлена і ўжо са шкадобай паглядзеў на Барэцкага, скептычна таргануў шчакой. — Каб жа... Патрабуюць. Вашай сьмерці патрабуюць. У рэшце рэшт іх можна зразумець, — заўважыўшы, як пабалеў Барэцкі, флегматычна паспрабаваў суцешыць ён. — Быць на крок ад ядзернай катастрофы праз вашу ягамосьць...

— І ніхто ня стаў на абарону? — спрабаваў усё яшчэ іранізаваць Барэцкі, хця страх і распачнасьць выразна адбіваліся на яго твары і ў вачах. — Ніхто не заступіўся?

— Ніхто, — без злараднасьці, але катэгарычна пацьвердзіў незнаёмец. — Сумнівы наконт вашай абсалютнай невінаватасьці ёсьць, безумоўна, у кожнага, але неверагоднасьць супадзеньняў пераважае ў безьліч разоў. Ды што пра іншых — сябе вазьміце.

— А ўрэшце — пляваць, — нечакана для сябе ўзлаваўся Барэцкі. — Кожны па свайму вар’яце. І гэта мяне не кранае.

— Нават рэферэндум? — апатычна скасіў на яго вочы незнаёмец.

— Вы пра што? — шчыра ня мог уцяміць Барэцкі. — Які яшчэ рэферэндум?

— Наконт меры вашага пакараньня. Альтэрнатыва, праўда, незайдросная: сьмерць, альбо пажыцьцёвае зьнявольеньне.

— І народ выбраў сьмерць? — Барэцкі, сьцяўшыся, працягваў усміхацца і прагнуў аднаго — абвяржэньня.

— А вы чакалі іншага?

Барэцкаму здалася, што незнаёмец вымавіў гэта з непрыхаваным здзекам і смакаваньнем.

— Я чакаў, што вы нарэшце перастанеце блазнаваць, — гнеўна і пагрозьліва паглядзеў ён у вочы незнаёмцу. — Рэферэндум бяз ведама і без удзелу таго, дзеля каго ён і праводзіцца і каму ён можа павярнуць лёс на ўсе сто восемдзясят?

— Лёс немагчыма ні перайначыць, ні зьмяніць, — павучальна зазначыў незнаёмец. — Ён бярэцца цалкам. Ад першай да апошняй хвіліны жыцьця. А наконт таго, што вам не казалі... Вас жа і шкадавалі. Лішнія маркоты і хваляваньні. І для іншых спакайней, няма небяспекі вашага ўплыву.

Барэцкі недаверліва, з-пад ілба глядзеў на незнаёмца, які ўсё болей і болей раздражняў яго і разам з тым выклікаў незразумелую павагу і страх.

— Вось што, — нарэшце здагадаўся ён, — вас прыслалі нешта выпытаць, вызнаць, дык і вызнавайце, а не віжуйце. Утойваць мне няма чаго.

— Выпытваць? — незнаёмец грэбліва саўгануў ніжняй губой. — Я і бяз вас усё ведаю. Вельмі невясёлая гэта доля — усё ведаць. І чаму людзі так прагнуць ахапіць неабдымнае? Ахопіш — а што далей? Туга і тамленьне духу.

Твар яго на момант зрабіўся панылым.

— Не, я не віжовец. І рэферэндум ня выдумка, хаця і меў ён кансультатыўны характар. Але, як ні горка для вас — думка суда супала з думкай народу.

— Быў суд?

Барэцкі чамусьці амаль не здзівіўся гэтаму. Яго ўжо нішто, здавалася, не магло здзівіць. Незнаёмец нічога не адказаў, дастаў з бакавой кішэні партатыўны магнітафон, нахіліўшыся ўперад, паставіў яго на стол.

— заключная частка прамовы старшыні суда, — адказаў ён на недаўменны позірк Барэцкага. — Словам — прысуд.

— Выходзіць, праўда, — хутчэй сабе, чым незнаёмаму, задуменна канстатаваў Барэцкі. — Быў-такі.

Сарданічная ўсьмешка варухнула губы незнаёмца, вочы кпліва прыжмурыліся.

— Хіба я магу дазволіць сабе пацьвельвацца з самім Барэцкім, нераўнуючы як нехта над нейкімі прасьцячкамі ў рэстаране? Куды мне, з нашым інтэлектам... І небяспечна — Богам караецца... “Гора ганарліўцам.” На сабе зьведалі... З вашага дазволу. — Ён націснуў кнопку магнітафону.

“Наша нарада была доўгай і няпростай, — пачуўся роўны, але напружана-стрыманы голас. — Доўгай і няпростай. І на тое былі свае прычыны. Перад намі стаяла нялёгкая задача скрупулёзна прааналізаваць

усё сказанае пракурорам, абаронцам, вучонымі, сьвятарамі, знаўцамі белай і чорнай магіі. Нам трэба было вызначыць — вінаваты ці не вінаваты наш суайчыннік Барэцкі Сьцяпан Іванавіч. І калі вінаваты, якога заслугоўвае пакараньня.

У выніку шматлікіх спрэчак і разважаньняў суд прыйшоў да наступных высноваў:

ПЕРШАЕ.

Як чалавек і грамадзянін сваёй Радзімы Барэцкі Сьцяпан Іванавіч ні ў чым не вінаваты ні перад чалавецтвам, ні перад Радзімай.

ДРУГОЕ.

Як сродак, абраны цёмнымі сіламі для навядзеньня вынішчальнай акцыі супроць чалавецтва, як правадніка цёмных сілаў, прызнаць Барэцкага Сьцяпана Іванавіча вінаватым і перад Радзімай, і перад чалавецтвам.

Як чалавека мы яго цалкам апраўдваем, бо не знаходзім за ім ніякай віны і адпускаем на волю.

Як правадніка цёмных сілаў, праз якога ледзь не была ўчыненая сьмерць кіраўніка і ядзерная катастрофа, Барэцкі Сьцяпан Іванавіч падлягае фізічнай ліквідацыі (прашу прабачыць мне страшнае слова страшных часоў).

Пажыцьцёвае зьняволеньне, на наш глыбокі жаль, у дадзенай сітуацыі непрымальнае. Ніякая варта і ніякія сьцены не даюць поўнай гарантыі, што цёмныя сілы ня выкрадуць Барэцкага, каб дыхнуць праз яго на нас сваім сьмяротным выдыхам.

А так як Барэцкі чалавек і Барэцкі праваднік сумяшчаюцца ў адной асобе, — голас загучаў урачыста-сурова, — то, адпусьціўшы Барэцкага-чалавека, мы адпускаем і Барэцкага-правадніка. А ліквідацыя Барэцкага-правадніка азначае і ліквідацыю Барэцкага-чалавека.

Альтэрнатыва жahlівая. І як ні горка, мы павінны кіравацца ня проста прынцыпам гуманізму, а **НАЙВЫШЭЙШЫМ** гуманізмам, калі жыцьцё аднаго чалавека ахвяруецца дзеля выратаваньня тысячаў і нават мільёнаў чалавечых жыцьцяў.

На падставе вышэйсказанага суд лічыць адзіным правільным выйсьцем з гэтай сітуацыі асудзіць Барэцкага Сьцяпана Іванавіча да вышэйшай меры і папрасіць ад імя ўсяго народу ў яго прабачэньня.

Прысуд канчатковы і абскарджваньню не падлягае.

Прысуд павінен быць выкананы на працягу 24-х гадзінаў.”

Голас сьціх.

Барэцкі, адкінуўшыся сьпіной на сьцяну, сядзеў на ложку, таксама нага на нагу, як і незнаёмец, і спакойна, з нудотаю глядзеў на яго.

Лёгкае здзіўленьне і нешта падобнае на павагу адбілася ў вачах незнаёмца.

— У вас выдатная вытрымка, — парушыў ён працяглую цішыню. — Пачуўшы такое...

— Дарэмна стараецца, — пагардліва скрывіўся Барэцкі. — Мне ня страшна, бо я ня веру. Лухта ўсё гэта.

— Вунь што, — прыўзняў і апусьціў падбародак незнаёмец. — Хутка паверыце. Праз тры гадзіны. Пры выкананьні прысуду.

— Што?

У грудзях Барэцкага зрабілася пуста, ледзяны холад апёк вантробы,

пераліўся ў ногі. Бесклапотнасьць, што на момант усялілася ў душу, зьмяніў жах.

— Праз тры гадзіны згодна рашэньня суда вас чакае сьмяротны прысуд. Праз расстрэл.

Незнаёмец глядзеў на яго халодным, беспачуцьцёвым позіркам — глядзеў, быццам не заўважаў. Гэты позірк сьмяротнай жудасьцю працінаў Барэцкага з галавы да пятаў. Ён адчуваў сябе ў іншым сьветавымярэньні, дзе нічога нельга спасьцігнуць розумам, душой, бо тут свае законы і свае парадкі. А мо і ні законаў, ні парадку. Толькі здзек. Усякая міласэрнасьць і шкадаваньне, як такія, у ім не існуюць. Ва ўсякім разе — яны не для яго, Барэцкага, і дарэмна, нават наіўна і сьмешна прасіць, пратэставаць, некаму даказваць: «Вы ня можаце, ня можаце так абыходзіцца са мной».

— І нічога нельга зьмяніць? — Ён скалануўся ад безнадзейнага маленьня, якое гучала ў яго голасе, ад жалю да сябе.

— Нічога, — крыху зьніжкавеў, адвёў вочы незнаёмец. — Думаю — нічога.

— Я магу падаць прашэньне Галоўнаму?

Гэта было сказана, каб хоць крыху надаць цьвёрдасьці голасу, рэабілітавацца за праяўленую толькі што роспач.

— Адвакат падаў адразу пасьля пастанова суда.

— І што?

Незнаёмец скептычна выгнуў губы, нічога не адказаў.

— Праз тры гадзіны, — сьціснуў галаву рукамі Барэцкі. — Праз тры гадзіны. Не магу паверыць.

Нечакана ён схапіў са стала гадзіннік, упіўся позіркам у секундную стрэлку, якая, здавалася яму, з шалёнай хуткасьцю нясецца па цыферблаце, потым бязвольна апусьціў галаву, гадзіннік выпаў з расслабленай рукі, нягучна стукнуўся аб бетонную падлогу.

— Вы нібыта хочаце даказаць маю вінаватасьць, — не ўздываючы галавы, ледзь чутна прамовіў ён. — Даказвайце. Самы час.

— Больш дакладна — давесьці да вас праўду, — мякка, але рашуча паправіў незнаёмец. — Абгрунтаваць яе. І згодзен з вамі — самы час. Адно паміраць бязьвінна, другое... Вы разумееце.

— Ніхто не пераканае мяне ў вінаватасьці, — запырэчыў Барэцкі. — Ніхто і нішто. І па адной простае прычыне — Я НЕ ВІНАВАТЫ.

— Абраза кабет у рэстаране — не віна?

— Я нікога не абражаў, — ускінуўся Барэцкі. — І не зьбіраўся.

— Безумоўна, калі пасьміханьні не абраза. Вядома, яны цешылі чарнявую, і такое бяды, што да сьлёз крыўдзілі яе сяброўку...

— І няхай, — адрэзаў раздражнёна Барэцкі, — калі не разумее гумару.

— Гумар? — сумніўна перапытаў незнаёмец. — Які ўжо тут гумар? Сьмяшыць і пасьміхацца не адно і тое ж. Інтэлектуалкам не адважыліся б прапанаваць падобны экспэрымент. Хаця наяўнасьць вобразы Божага не адмаўляецца нават у самым заганным чалавеку. І гэта вы добра ведаеце.

— І што?

— А ўсякая ганарлівасьць рана ці позна караецца.

— Гэткім чынам?

— Ну, ваш выпадак не ардынарны, асаблівы.

— Гэта чаму?

— Бо ў вашай ганарлівасьці вы зайшлі занадта далёка. Занадта.

— Куды ўжо далей.

Барэцкі з пакутай зірнуў на гадзіннік пад нагамі.

— Я не пра мех дзівосаў, — злёгка паморшчыўся незнаёмец. — Усё гэта толькі наступствы прычыны.

— Якой прычыны? — паціснуў плячыма Барэцкі. — Куды хіліце?

— Вы пакрыўдзілі яго, — з асуджэньнем, сурова і таямніча адказаў незнаёмец. — Моцна пакрыўдзілі.

— Каго — яго?

— Князя цемры. Больш за тое — зрабілі яму выклік.

Барэцкі адхіснуўся. Было ясна — перад ім вар’ят.

— Чым жа я даняў бядотніка? — справіўся з сабой і крыва ўсьміхнуўся Барэцкі. — Чым насаліў небараку?

— Чым і зараз — пацвельваньнем і зьнявагай.

— Якая беліберда, — як ад аскомы скрывіўся Барэцкі. — І думаць пра яго ніколі ня думаў. Тым больш у рэстаране.

— Бо лічылі за ганьбу. А паляну яго таптаць ня грэбавалі.

— А гэта яшчэ што?

— Няўжо ня ясна? Не казалі ж вы тады, што на пальме зацьвітуць кветкі, што кантрабасіст засьпявае голасам Раберціна Ларэці, а давай ламаць-крышыць, людзей праз вокны кідаць.

— Ну няхай. Ламаў, выкідваў. Ня ўцяплю, што да чаго?

— А тое, што ствараць — Боская прывілея. А рушыць, руйнаваць — пакіньце за д’яблам. Кожнаму сваё.

— Вунь яно што, — дапяў нарэшце Барэцкі. — Чорт ня церпіць канкурэнтаў?

Твар незнаёмца заліла чырвань, ганарыста бліснулі вочы.

— Тут роўных яму няма. Не бывае.

— Тады пра што сыр-бор? У чым справа?

— У вашым выкліку — я ўжо казаў. Маўляў, гавару ўсё жартам. Наперад ведаю — такога ня ўчыніць. Хіба толькі чорту. Ды і яму слаба. А калі слаба — які тады ён чорт? Яго і зусім няма. А за ўсім гэтым тамленьне, пякучае спадзяваньне: ”А раптам?”

— І ён ня вынес? Не сьцярпела балеснае? — высільваўся ўсьміхацца Барэцкі.

— Як бачыце.

— “Не закладвай чорту галавы”. Цяжка што-небудзь запырэчыць.

Незнаёмец толькі паціснуў плячыма.

— Але ня думаю, што ён асабліва ў накладзе. Ёсьць і свае плюсы. Папершае, выпадак так эфектна праявіць сябе надараецца ня кожны дзень.

— Праз такую дробязь?

— Гэта як паглядзець. Грандыёзнасьць заслання. Сьпішуць на катастрофу, чыюсьці памылку, тэхнічныя непаладкі... Д’яблу выгодней хавацца ў дробязях. А па-другое?..

Змрочны роздум ацяжарваў твар Барэцкага, губы ледзь прыкметна ўздрыгвалі.

— У сваёй ганарлівасьці і няўтольным жаданьні эфекту вы адкінулі асьцярожнасьць. Падсьвядома вы ўлоўлівалі вібраваньні космасу і баяліся цёмных сілаў. І пазьбягалі ў сваіх творах катаклізмаў і сьмерці. А тут

вас панесла. Вы трапілі ў яго сіло. Пры вашай непахіснай веры, што напісанае або сказанае збываецца, д'яблу няцяжка энергію, закадзіраваную ў вашых словах, матэрыялізаваць у жаданыя ўчынкi і падзеі.

— Гэта ўжо ваша фантазія, — недружалюбна запярэчыў Барэцкі. — Ніякай веры не было.

— Няўжо? І калі вымаўлялі заклінаньне? Вы ж захлыналіся ў веры і жаданьні.

— Долю секунды.

— І дастаткова. Словы як выбуховая сумесь. Вера — іскра.

Барэцкі пераможна, звысоку паглядзеў на незнаёмца:

— У вашых развагах няма паслядоўнасьці. Я спыніўся на пальме. Астатняе — заслуга вузкатварага: і наконт Галоўнага, і віртуозаскрыпача, і кантрабасіста. Ён падбіў.

— А гэта ён і быў, — узняў палец незнаёмы. — Князь цемры.

— У такім абліччы?

Незнаёмец пыхліва гмыкнуў.

— Аблічча — дробязь. Пераўвасобіцца для яго — дзіцячы фокус. Ды магчыма і ня ён. Нехта з паслугачоў.

Барэцкі гняўліва і як бы шкадуючы паглядзеў на незнаёмца:

— Няма сумніву — вы хворы. Дайсьці да такога...

Вочы незнаёмца пацямнелі яшчэ болей.

— Не абсурдней, чым верыць у вашыя казкі пра выпадковасьць.

Потым твар яго набыў ранейшы стрымана-пыхлівы, спакойны выраз.

— Урэшце, ёсьць безьліч прыкладаў, дзе напісанае збываецца, лічы, з ідэнтычнай дакладнасьцю.

— Што ж вы спыніліся? — зьяняважліва падахвоціў яго Барэцкі. — Раскажыце пра Настрадамуса, прарокаў, пра страшныя праклёны, якія спасьцігалі сваіх ахвяраў.

— Няма патрэбы, — сур'ёзна зазначыў незнаёмец, — пераказваць усім вядомае. Апроч таго і вытлумачваць вы іх пачнеце па свайму: абвяргаць дзеля абвяржэньня. Тым болей няма іх пад рукой. Без іх ёсьць безьліч прыкладаў. Хіба не прамое праднапісаньне знакамітае: “Настанет год. России черный год. Когда царей корона упадет. Забудет чернь к ним прежнюю любовь...”

Барэцкі здрыгануўся, як ад электрычнага ўдару.

— Адкуль вы ведаеце... — хрыпавата пачаў ён...

— Вашую любоў да ўсяго, дзе вібруе дэманічнае?..

— Ня тое, — затрос галавой Барэцкі. — Чаму менавіта гэта ўзялі... гэты верш? “Забудет чернь к ним прежнюю любовь. И пища многих будет смерть и кровь”, — з дрыготкай у целе і голасе працытаваў Барэцкі.

Вочы незнаёмца пераможна і, як падалося Барэцкаму, хіжа ўспыхнулі: “Когда детей, когда невинных жен, Низвергнутый не защитит закон...” — З нейкай садыстычнай летуценнасьцю і з жорсткай усьмешкай ён задуменна ўслухоўваўся ў кожнае слова, кожны гук свайго голасу. І быццам ачнуўся, пацяплелым позіркам зірнуў на Барэцкага.

— Жудасны верш, ці ня так?

Барэцкі як ня чуў яго. Сьцяўшыся, прыціснуўшы кулакі да грудзей, ён з пакутай у голасе і жахам у вачах дачытаў некаму нябачнаму, каго не было тут:

“И зарево окрасит волны рек.
В тот день явится мощный человек.
И горе для тебя, твой плач, твой стон
Ему тогда покажется смешон.

— І гэты чалавек з’явіўся, — напамніў яму незнаёмец.

— З’явіўся, — панура вымавіў Барэцкі. — Я з першага разу ўзьнена-відзеў гэты верш.

— Ці толькі верш? — быццам дзьве атручаныя іголки з вачэй незнаёмца ўпіліся ў сэрца Барэцкага.

— Так, — з адчайнасьцю прашаптаў Барэцкі, — усё так. Я ўжо тады адчуў злачыннасьць твору.

— Ці паэта?

Вочы незнаёмца зноў зрабіліся спакойнымі, нават д’бразычлівымі.

Барэцкі ўнурыўся ў сябе, доўга маўчаў.

— Так. Тады прамільгнула думка, што ён пракляў свой народ. Я спа-лохаўся, адчуў сябе сьвятататным. І ўвесь час насіў у сабе гэта як грэх. І ўжо тады адчуў, што нельга забіваць, рабіць некага няшчасным нават у літаратуры. Гэта сьмешна і наіўна. Тут Лермантаў не пракляў. Тут — празорлівасьць. Паэты заўсёды вызначаліся празорлівасьцю.

— А то як жа! — незнаёмец не хаваў сарказму. — Дыялектычным ма-тэрыялізмам кіраваліся. Дзе ўжо тут месца нейкім нашэптваньням КОС-МАСУ... Ды чулі яны яго. І тое, што яны — праваднікі, ведалі. І спакуша-ліся д’ябальскім таварам. Дзевяць дзясятых вашых субратаў — песьняры пекла.

— Так ужо і дзевяць дзясятых, — няўпэўнена запырэчыў Барэцкі.

— Няхай чатыры пятах. Але ня меней, — саступіў незнаёмец. — Розь-ніца неістотная. Бо натура чалавечая прагне злога. У тым і трагізм ча-лавечай прыроды.

— Любіць гвалт і руйнаваньне болей за райскія шаты? А мо мы так падаем ім ліхое, што яно ў сто разоў прывабней за ўсялякую любоў і гармонію?

— Паклёп, — ускінуўся чамусьці Барэцкі. — Паклёп і ачарненьне.

— Статыстыка і факты, — спакойна, з ляготай адбіў незнаёмец. — Гармонія і каханьне адвеку былі толькі зачэпкай, падставай для шалёнай раскруткі чалавечага шаленства. Не пра каханьне Парыса да Елены піша Гамер у сваёй Іліядзе, а пра гнеў Ахіла і тысячаў яго паплечнікаў. Не пра пацалункі закаханых і любоўныя серэнады, а пра звон мячоў і стогны параненых. І так скрозь і ўсюды. Ва ўсе часы. Што Шэкспір, што Шьлер, што Дастаеўскі. А найвялікшы гуманіст Дантэ?

— З ягоным апісаньнем пакутаў грэшных душаў? — прадугадаў ход незнаёмца Барэцкі.

— Калі б толькі апісаньне. Тут смакаваньне, здаецца, ён ці ня млее ад слодычы, чуючы стогны і скрыгат зубоў. На апісаньне раю такой апан-танасьці яму бракуе. Апавядае, быццам адбывае службу.

— Працягвайце далей, — з пякучай непрыязнасьцю і злосьцю паківаў незнаёмцу Барэцкі. — Вельмі ж складна ўсё выходзіць. Яшчэ крыху, і я паверу, што ва ўсіх зямных бедах вінаватыя адны пісьменьнікі.

— “Ды філосафы”... — напамніў незнаёмец. — Калі па вялікім ра-хунку — яно так і ёсьць. Яшчэ Арыстоцель гаварыў пра памкненьне энергіі да формы.

— Ён не пра энергію, пра матэрыю, — заўважыў Барэцкі.

— Адно і тое ж. Энергія, яе першапачатковая якасьць — якасьць, якая вымагае самаздзяйсненьня і самавырашэньня ў прадметах і зьявах. А слова — субстанцыя энергіі. Успомніце сьвятое пісаньне.

— ”Напачатку было Слова”?

— “І слова было Бог”, — узвёў угору вочы незнаёмец. — Трэба быць найўным, альбо сьляпым, каб ня бачыць, што праз вас вершацца лёсы людзей і ўсяго чалавецтва. І вы бяздумна, у лепшым выпадку, а спрэс наўмысна і з задавальненьнем кідаеце яго ў пакуты, чыніце катастрофы і вынішчальныя войны.

— Прыклады, — без асаблівай упартасьці, разгублена запратэставаў Барэцкі.

— Вам мала? — нават здзівіўся незнаёмец.

— Мала. Супадзеньне.

Апошняе вырвалася ў Барэцкага само сабой, і ён адразу ж і моцна пашкадаваў аб гэтым, убачыўшы, як прыхаванай насьмешкай успыхнулі вочы незнаёмца.

— Знойдуцца і больш пераканаўчыя, неабвержныя факты, — ня стаў той упамінаць “Мрою”. — Нашто далёка хадзіць? Возьмем вашага літаратурнага бога Дастаеўскага. Ніхто ня даў д’яблу праявіцца на зямлі ў такім маштабе, як шаноўны Фёдар Міхайлавіч.

— Вы пра кашмар Івана Карамазава? — скептычна прамовіў Барэцкі.

— Кашмар ні пры чым. Я пра... “Все можно, все позволено”.

— Як ні сумна, вы нешта наблыталі, — зьедліва паспачуваў Барэцкі.

— Паставілі ўсё з ног на галаву. Ён сказаў гэта, але сказаў, каб абвергнуць.

— Не зусім так, — паблажліва пасьміхнуўся незнаёмец. — Не абвергнуць, а ПАСПРАБАВАЦЬ абвергнуць. Бо гэтае страшнае нашэптваньне д’ябла даўно разрывала яму душу, забрала спакой. Больш за тое — авалодала ім. Ён адчуў, што ўспрымае яго як ісьціну і жахнуўся. Самога сябе жахнуўся ці таго нізкага і брыдкага, што было ў ім, што ёсьць у кожным. І прагнуў ачысьціцца. Праз Івана Карамазава, праз Сьмердзякова. Можна лепш было не рабіць таго. Пайсьці ў пустэльнікі і малітвамі адагнаць нячыстага. Ці памерці, ня даўшы шэпту прарвацца вонкі. Ды джын вырваўся з бутэлькі. І “Все можно, все позволено” не памерла разам з Іванам Карамазавым і Сьмердзяковым. Знайшліся прыстойныя пасьядоўнікі.

— Ніцшэ? — прыкра скрывіўся Барэцкі. — І добра вядомы Адольф Алозавіч. Я пра Гітлера. Адзін разьвівае пастулат Івана Карамазава, ці Фёдара Міхайлавіча (як сабе хочаце), другі здзяйсняе яго, як Сьмердзякоў. Толькі паўтор грандыёзны, у шмат мільёнаў жахлівей за арыгінал.

— Але і Ніцшэ, і Гітлер скруцілі сабе галовы.

— А вы не задумаліся — як? — неяк падкусьліва звузіў вочы незнаёмец. — Не спрабавалі правесці аналогію паміж першым і другім? Баюся, дэталь зусім не на вашу карысьць. Усе адзін да аднаго, як у Дастаеўскага. З усімі адценьнямі. Ідэолаг і праваднік цемры Іван — вар’яец, Ніцшэ — памірае ў доме для вар’ятаў. Сьмердзякоў накладвае на сябе рукі, Гітлер — страляецца. І нават сацыяльнае падабенства вытрымліва-

ещца. Ніцшэ, як і Іван — арыстакрат, Сьмердзякоў лакей — Гітлер яфрэйтар...

— Вы скончаны сафіст і фальсіфікатар, — Барэцкі ўнурана, з-пад ілба глядзеў на незнаёмца. — Майстар падтасоўкі. Але ўсё гэта ніколькі не стыкуецца з тым, што было ў “Мроі”. Да вашага ведама — я нічога там не запісваў.

— Значыць, у тое, што напісанае збываецца, вы ўжо верыце? — ня тое здзівіўся, ня тое ўзрадаваўся незнаёмец.

— Я гэтага не сказаў.

— А пра сябе пагадзіліся — і гэтага дастаткова. І тое, што не запісвалі, нічога не мяняе. Вы унікальны, нечуванай здольнасці праваднік для КОСМАСУ. Адсюль і ваша небяспечнасць. У гэтым ваша віна.

— Што ўсё сказанае мной збудзецца?

— Безумоўна. Калі сказанае будзе прасякнутае такім жа ўспыхам веры і прагай здзяйснення, як у “Мроі”.

Барэцкі доўга маўчаў, унурыўшы позірк у падлогу.

— Меркаваць можна што заўгодна, — прамовіў ён ужо з адкрытай варожасцю зірнуўшы незнаёмцу ў вочы. — Гэта яшчэ ня доказ ісціны.

— Справядліва, — памяркоўна і нібы з добразычлівасцю адказаў незнаёмец. — Толькі вас нішто не пераканае да канца. І ведаеце чаму? Вы баіцеся свайго злавеснага дару. Падсвядома баіцеся.

— Ня пніцеся даказаць тое, што немагчыма. Ніякага такога дару ў мяне няма.

— Вам патрэбны неабвержны доказ? — са стрыманасцю даведзенага да краю цягліўца рашуча перапытаў незнаёмец. — Бяз гэтага ніяк ня можаце? Хаця што пытаць — такая ўжо ваша чалавечая парода.

— Ваша? — як на прывід утаропіўся на яго Барэцкі.

— Я рады, што мы нарэшце падышлі да галоўнай мэты майго візіту, — як ня чуў яго незнаёмец. — Пара заканчваць гульнію.

— Гульнію? І доказ маёй віны — гульнія, — ня мог даць веры Барэцкі.

— Прабачце...

— Я нешта падобнае і меркаваў, — спустошана, з гідлівасцю прамовіў Барэцкі. — Ня той вы чалавек, які стане думаць пра чыесці пакуты.

— Я не чалавек, — пасуровеў тварам незнаёмец і адвёў вочы.

— Дык хто вы? — Ён глядзеў на незнаёмца з недаўменьнем і здзіўленьнем, з прыхаваным страхам.

— Якія ўсё ж мы незадагалівыя, — па-ранейшаму адварнуўшыся, з дакорам і спачуваньнем уздыхнуў незнаёмец.

— Сам чорт? — недаверліва выказаўся Барэцкі. — Прабачце за абразу...

— Можаце не сумнявацца, — павярнуўся незнаёмец, і халодная ганарлівасць легла на яго твар. — Ён самы. “Той, хто хоча вяршыць злое, а робіць добрае”. Гэта вельмі трапна заўважыў наконт мяне Г’этэ.

Барэцкі далонямі пацёр твар, быццам хацеў пазбавіцца ачмурэння, страсянуў галавой.

— Нічога не разумею.

— А навошта разумець, — пацепенуў той плячыма. — Прыміце як ёсьць.

Барэцкі насмешліва, з адценьнем пагарды доўга і ўважліва разглядаў

яго, быццам толькі што ўбачыў, потым узняўся, прыціснуў руку да сэрца, дурасьліва нахіліўся.

— Вельмі рады бачыць у сябе ў гасьцях самога князя цемры. Вельмі рады.

— Ня князь, але асоба даволі блізкая да яго. І як бачу, вы ня верыце гэтаму.

— Ды ладна ўжо, — вальяжна махнуў рукой Барэцкі. — Чорт, няхай чорт. Але ж ня проста так цябе сюды прынесла.

— Проста так мы і пальцам не варухнем, можаце быць спакойнымі. Бліжэй да справы — вы хочаце выбрацца адсюль? Зараз? У гэтую хвіліну.

— Само сабой, — міжволі вымавіў Барэцкі і крыва ўсьміхнуўся са свайго наіву. — Дык ты зьявіўся, каб вывесці мяне адсюль? — І вельмі здзівіўся раптоўнаму спадзяваньню, якое шчымліва сьціснула сэрца.

— Вы кемлівы чалавек, — падміргнуў яму левым вокам незнаёмец. — Старшыня суда меў рацыю: мы не маглі проста так страціць вас. Такімі не раскідваюцца. Я пасланы скрасьці вас.

— Скрасьці?

— У сэнсе — вызваліць. Мы даўно б гэта зрабілі, але бяз вашай на тое згоды ня можам. Бяз вашага непасрэднага ўдзелу.

— Ясна, — іранічна кінуў Барэцкі. — Але паколькі ведаю, проста так вы добра ня робіце.

— Мы ніяк добра ня робім, а так яно ўжо выходзіць. Мы гаварылі пра тое.

— І заўсёды бярэце стакроць болей, чым даеце.

— Ня ў вашым становішчы весці гандаль, — фанабэрыста адтапырыў губу незнаёмец.

— І цябе не пахваляць, калі не старгуешся. А раптам я выйду і не пагаджуся дапамагаць вам?

— А тут вы над сабой няўладны. Мы даўно ўзялі вас пад прыгляд. Мы даўно прыкмецілі, што гульня вартая свечак, што здольнасьці вашы надзвычайныя, і таму вынікі будуць бліскучыя. Усё адбудзецца несьвядома, зьнянацку, як у “Мроі”. Спрацуе адвечны чалавечы інстынкт ганарыстасьці і прага разбурэньня. Галоўнае — каб вы былі на свабодзе, а там вы наш, нікуды не падзенечся. Мы ўчынім такое, што сьвет зьнямее ад жаху і захапленьня.

— І захапленьня?

— Вядома, — важна нахіліў галаву незнаёмец. — У разбурэньні велічных збудаваньняў ёсьць свая паэзія. Паэзія гвалту і жудасьці. Дык хочаце на волю?

— Вельмі. Мы пройдзем праз сьцяну? — Спадзяваньні і недавер зьмяшаліся ў ім у адно.

— Усё ня верыце, — гаркава, з крыўдай, падцяў губы незнаёмец.

— То пераканайце ж...

— Наконт прайсьці праз сьцяну адпадае, — незнаёмец зручней усеўся ў крэсьле, выпрастаў ногі. — Мне забаронена непасрэдна спрыяць вам. Усё павінны рабіць самі. Вашая свабода ў ваших руках.

— У якім сэнсе?

— У самым прамым. Зараз я выклічу сюды наглядчыка (адзінае, у чым магу паспрыяць), і вы працягнуце да яго руку, скажыце толькі адно слова “сьмерць”. І ён будзе забіты. Гэтак пройдзеце праз усе варты.

— І абавязкова праз сьмерць?

— Абавязкова. Толькі праз яе. Патрэбна крывавае павязь. Тады вы цалкам наш, бо пераступіце за павет Хрыста: “Не забі”. Вырашайце. Наглядчык ужо тут.

І сапраўды, звонку нехта ўстаўляў у замок ключ, неяк квола павярнуў яго раз, другі, дзьверы павольна, быццам з вялікім намаганьнем адчыніліся, і на парозе зьявіўся юнак гадоў дваццаці ў форме наглядчыка. Шчокі яго былі бледныя з ледзь прыкметнай ружовасьцю, прыпухлыя пунсовыя губы торгаліся, а ў вялікіх васільковых вачах трымцеў страх. Ён зрабіў крок, глыбока, быццам у апошні раз, уздыхнуў, застыў перад Барэцкім.

Тужлівы боль пякуча пранізаў сэрца Барэцкага. Ён пранікнёна ўзіраўся ў прыгожы, падобны на дзявочы, твар, у напоўненыя пакутным чаканьнем і распачным зьмірэньнем вочы, і душа яго зайшлася ад горычы і шкадобы.

— Рабіце што трэба, — незадаволена і ўладарна-суха загадаў незнаёмец, і вочы яго злавесна бліснулі, як дзьве чорныя маланкі.

Барэцкі здрыгануўся, дробна задрыжэлі ў каленях ногі, прыкрая мясасьць разьлілася па ўсім целе. Як у сьне, павольна, з неймаверным намаганьнем ён пачаў узьнімаць правую руку, якая зрабілася гарачай і быццам налілася расплаўленым сьвінцом.

І па меры таго, як уздымалася рука, большалі, круглелі сінія вочы наглядчыка, усё шырэй у безнадзейнай спробе ўмольна ўсьміхацца расьцягваліся яго вусны, часьцей і часьцей торгаўся прыгожа акруглены падбародак.

Барэцкі раптам з жахам адчуў, як завібрала ад самога пляча да кончыкаў пальцаў яго рука, як нешта быццам пералілося з яго грудзей у растапыраныя пальцы, адчуў лёгкае патрэскваньне між імі.

— Гаварыце!

Незнаёмец нецярпліва нахмурыўся, пацягнуў з твару.

— Не магу. — Рука Барэцкага рэзка ўпала. — Ня буду. — Ён ненавісным позіркам пранізаў незнаёмца.

Той у сваю чаргу са спакойнай іроніяй глядзеў на яго, быццам ніяк ня мог усьвядоміць, што яму кажуць.

— Чаму ж так? — у ягоным голасе быў лёгкі здзек і робленае здзіўленьне. — Хаця — вам вырашаць.

— Ідзіце, — сказаў ён наглядчыку, які азірнуўся на ягоны голас і стаяў у чаканьні, і той павольна і няўцямна, як у самнабулічным сьне, пацёгся з камеры.

Барэцкі ўражана ўтаропіўся ў незнаёмца.

— Што гэта азначае?

— Тое, што я ня чорт.

— Я і ня верыў у гэта, — памарудзіўшы, вымавіў Барэцкі.

— Не зусім верылі, — паблажліва ўдакладніў незнаёмец. — Магчыма. Аднак так і не адважыліся...

Барэцкі памкнуўся нешта адказаць, але не знайшоў што, змрочна і ваража насупіўся.

— Тады хто вы?

— Суддзя, які вынес вам прысуд.

Барэцкі таргануўся, твар яго перакрывіўся, як ад болю.

— Я звар’яцеў, — пераканана прашаптаў ён.

— Ніколькі, — супакоіў яго суддзя. — Гэта мой голас вы слухалі на дыктафоне. Прыпамінаеце?

— Так, — крыху падумаўшы кіўнуў Барэцкі. — Ваш. І гэта ўвесь час мяне турбавала. Забойцу пацягнула на месца злачынства?

— Я не забойца. Я суддзя, — катэгарычна не пагадзіўся той. — І сапраўды прыйшоў, каб даказаць вам вашу вінаватасць. Але ёсць і другая прычына.

— Кім цяпер збіраецеся падацца? — з пагардай пацікавіўся Барэцкі. — Анёлам?

— Няма патрэбы, — нетаропка варухнуў галавой суддзя. — Паслухайце, і ўсё стане ясна.

Ён зноў уключыў дыктафон.

— Гэта Галоўны. Слухайце.

“Дарагія суачыньнікі. Браты і сёстры”...

Голас Галоўнага выказваў глыбокую душэўную пакуту і заклапочанасць.

“Цяжкае выпрабаваньне выпала на долю глыбокашаноўнага судзі, чалавека, як я добра ведаю, чулага, глыбокасумленнага і прынцыповага. Я добра разумею і шчыра падзяляю яго неспакой і яго душэўныя мучэньні падчас вынясення прысуду, калі, караючы злое, ён мусіў караць і добрае. На жаль, альтэрнатывы ў яго не было, і рашэньне, вынесенае ім, адзіна правільнае. Яго цяжка аспрэчваць, больш за тое — нельга і немагчыма. Аналогія з амерыканскім самалётам, захопленым тэрарыстамі з мэтай выкарыстанья яго ў якасці сьмертаноснай бомбы, надзвычайнай разбуральнай моцы, адмятае ўсялякія памкненьні зьмякчыць вынесены прысуд, і тым самым палепшыць лёс Барэцкага.

Так, калі стаіць пытаньне прынесці ў ахвяру адзінкі невінаватых, каб уратаваць тысячы і сотні тысячаў людзей, як гэта ні сумна і ні цяжка, мы выбіраем першае. Такія жорсткія ўмовы жыцця.

Але ў выпадку з самалётам і ў выпадку з Барэцкім ёсць розьніца. Няхай невялікая, непрыкметная, але ёсць. Амерыканскаму прэзідэнту тэрарысты не пакінулі часу на роздум. У нас ён ёсць. Таму ня будзем адбіраць жыцьцё ў нашага няшчаснага суайчыньніка, гонару і годнасьці нашай літаратуры Сьцяпана Іванавіча Барэцкага. Што б ні казалі, мы павінны прызнаць: па вялікім рахунку на ім прамой віны няма. Ня трэба забываць, што на ягоным месцы мог быць кожны з нас. Таму ўладай, дадзенай мне Канстытуцыяй і маім народам, я адмяняю рашэньне вышэйшага суда і замяняю вышэйшую меру на пажыцьцёвае зьняволеньне”.

Водбліск нястрыманай радасьці мільгануў на твары Барэцкага.

“Міласэрнасьць і яшчэ раз міласэрнасьць, — голас Галоўнага набыў чужылюбую пранікнёнасьць. — Толькі на ёй трымаецца сьвет, толькі ёй кіруюся я ў сваёй наймаверна цяжкай і гэткай жа пачэснай рабоце. Адна яна зьяўляецца краевугольным каменем маёй палітыкі і майго сьветабачанья. Менавіта таму апроч пажыцьцёвага зьняволеньня я пакідаю за Барэцкім права на сьмерць.

Ня кожнаму па сіле вынесці пажыцьцёвую няволю, і многія з такіх вязняў мараць пра сьмерць, як пазбаўленьне ад пакутаў. За Барэцкім пакідаецца права ў любы момант адмовіцца ад зьмякчэньня прысуду і

патрабаваць сьмерці ў любым, прыгодным для яго варыянце і ў любы зручны для яго тэрмін”.

Радасць Барэцкага змянілася недаўменьнем і поўнай разгубленасьцю. Рот яго заторгаўся, кароткі і бездапаможна-кпівы сьмяшок вырываўся з горла.

— Пакідаю права на сьмерць, — шматзначна ўзьняў ён угору палец. — Далібог, я яго паважаю. Гэта трэба ўмець заставацца міласэрным для мільёнаў расчуленых прыдуркаў і разам з тым заспакоена вяршыць чорную справу.

— Гэта зусім ня так. Гэта несправядліва, — з неўласьцівай яму палкасьцю запярэчыў судзя. — Вам даецца права выбару. Хіба ня тут міласэрнасьць?

— Яшчэ якая! — з пачцівай ухвальнасьцю пацьвердзіў Барэцкі. — А потым аднойчы мяне знойдуць у камеры павешаным, альбо атручаным, і на ўсю краіну раструбяць з чульлівым пафасам, што “Ён выбраў сьмерць”.

— Так яно і будзе, — кіўнуў судзя, — калі сьмерць САПРАЎДЫ адбудзецца ЗГОДНА ВАШАГА жаданьня. І ні ў якім разе бяз вашай яго агалоскі па тэлебачаньні. Інакш сьмерць вашу нядобразычліўцы прыпішуць прэзідэнту, як наўмыснае забойства. Ёсьць загад, каб за вашым здароўем сачылі, як за ягоным уласным. І я прыйшоў, каб пераканаць вас у неабходнасьці такога выступленьня.

— Прасіць самому сабе сьмерці?

— Калі хочаце — так. Іншага ня дадзена. Вы разумееце гэта.

— Не разумею. І не хачу разумець. — Барэцкага перасмыкнула ад агіды. — І чаму вы так упарта прагнеце маёй сьмерці? Таксама дэфармацыя на службе? Маніякальны покліч забойстваў праз закон?

— Наадварот. Імкненьне пазбавіць людзей сьмяротнай небясьпекі. Яе наяўнасьць вы толькі што даказалі.

— Я даказаў? — увесь напружыўся Барэцкі. — Ды вы трызьніце.

— Паверылі ж у пранікненьне сюды чорта?

— У маім становішчы гэта натуральна.

— Само сабой. Як і страх вымавіць ракавое слова...

Барэцкі з пакутнасьцю сьцяў губы, здрыгануўся.

— Я ня мог...

— Рызыкаваць, — спагадна падказаў судзя.

— Так. Ён зусім хлапчук, дзіця. Не сумняваюся, вы наўмысна падаслалі такога.

— Гэта праўда, — ня стаў аспрэчваць судзя. — Я ставіў на кон чужое жыцьцё і рабіў усё, каб уратаваць яго.

Між іншым, палкоўнік, калі яго адпусьцілі з-пад нагляду, дзейнічаў згодна вашага сцэнарыю. Яго затрымалі ў рэзідэнцыі Галоўнага. Пры ім была зброя. Шчасьце, што ахова ведала пра вашу ўстаноўку.

Барэцкі спалатнеў, крыва ўсьміхнуўся.

— Ня там капаеце. Тут звычайнае вар’яцтва.

— Звычайнае? — з сумнівам прамовіў судзя. — Магчыма. Аднак ня выключанае і другое... Тады толькі ваша сьмерць здольная ўратаваць мільёны людзей ад магчымай гібелі.

— Выходзіць так, — пасля цяжкага роздуму пагадзіўся Барэцкі.

І прайшла яшчэ не адна хвіліна, калі ён, страпянуўшыся, узьняў унураныя ў падлогу вочы, глуха і коротка спытаў:

— Як?

— Як пажадаеце, — адразу зразумеў яго суддзя. — Выкананьне будзе дэманстравацца па тэлебачаньні. Я раю праз расстрэл.

— Чаму расстрэл? — асуджальна паглядзеў яму ў вочы Барэцкі. — Дзеся шоу? Ці іншая мэта?

— І мэта велічная. Сьмерць вашая — перасьцярога іншым.

— Творцам?

— Так. Каб ведалі, што яны ня проста пішуць, а праводзяць праз сябе сцэнарый жыцьця, нечыя ўстаноўкі, чым ствараюць уражаньне, якое параджае НОВЫ СЬВЕТ паверх сапраўднага, які існуе, і да якога апошні імкнецца падладзіцца, прыстасавацца. Менавіта адсюль усе зьмены на зямлі. У гэтым я перакананы, і гэта мы з вамі толькі што ёміста, яскрава абгрунтавалі. Сьмерць вашая многім адкрые вочы. І зьявіцца новая літаратура, у якой ня будзе ні гвалту, ні руйнаваньня, у якой будзе гучаць любоў і гармонія. Гучаць і пералівацца сваімі найпрыгажэйшымі фарбамі, перад якімі ачэзьне прывабнасьць цемры і якія высвяцяць агіднасьць надуманай прыгажосьці пачварнага.

— Гэта ўжо спрабавалі. Было, — са змрочнай самотай бяз веры ў пачутае напамніў Барэцкі.

— Толькі пачынала быць. Памерла не нарадзіўшыся. І адродзіцца зноў. Праз вас адродзіцца. Вы здольны на такі ўчынак?

— Згодзен.

Барэцкі нечакана для сябе адчуў неймаверную палёгка ад таго, што ўсё скончылася. Ня стала ранейшай невядомасьці, ня трэба ні чакаць, ні баяцца, ні разважаць, ні шкадаваць.

Ён вельмі здзівіўся, калі суддзя ўзьняўся з крэсла, ступіў крок наперад, зрабіў яму неглыбокі, але пранікнёны паклон, ціха прамовіў:

— Вы робіце вялікі подзвіг. Можна пачынаць?

— Калі і дзе? — панура спытаў Барэцкі.

— Калі пажадаеце. Лепш за ўсё — зараз і тут.

— Тут? — Барэцкі недаверлівым позіркам абвёў камеру. — А тэлебачаньне?

— Пра гэта не турбуйцеся. Месца хопіць. І ўсё падрыхтавана.

Уверсе сьцяны насупраць ложка зьявілася амбразура, з якой высунуўся аб'ект ў тэлекамеры.

— Можаце пачынаць, — паказаў у бок тэлекамеры суддзя. — Вас чуе і бачыць увесь свет.

Барэцкі ў задуменьні паглядзеў на яго, крыху пачакаўшы, кінуў, падняўся з ложка.

— Людзі...

Нейкі час ён ня ведаў, што гаварыць далей, і было прыкрае пачуцьцё, што больш яму ня вымавіць і слова.

Але яны самі па сабе пачалі зьятаць з вуснаў.

— Я люблю жыцьцё. Я вельмі люблю жыцьцё. Але болей за жыцьцё я люблю вас. Каб ня даць цёмным сілам наслаць на вас бяду, я выбіраю сьмерць. Бывайце.

— Вось і ўсё, — спустошаны, ён апусьціўся на ложак. — Наперадзе сьмерць і забыцьцё.

— Наперадзе бяссьмерце, — з суровай урачыстасьцю абвясьціў суддзя. — Вы будзеце жыць вечна.

Барэцкі нават не паглядзеў на яго, ашчаперыў галаву, хістаючыся, нібы маятнік, у адзін-другі бок, паўтараў і паўтараў з раскайваньнем і адчаем:

— Які я дурань. Божа, які я дурань.

— Я вас разумею, — ціха, з глыбокім спачуваньнем азваўся суддзя.

— Нават само бяссьмерце няўладна суняць прагу тленнага існаваньня.

— Зусім ня тое, — з горкай прыкрасьцю сказаў Барэцкі. — Магія слова... цёмныя сілы... Праваднікі... А калі ўсё гэта лухта, трызньенне? Зараз больш чым калі я перакананы ў тым. А вас? Вас не вярэдзіць такі сумніў?

— Ён ніколі не пакідаў мяне.

Прызнаньне гэтае, як громам, аглушыла Барэцкага.

— І згодны, што, магчыма, паслалі на сьмерць ні ў чым не вінаватага чалавека? Двойчы паслалі.

— Не выключаю.

— У такім выпадку вы не суддзя, вы забойца.

— У такім выпадку — безумоўна.

— І як тады будзеце жыць далей?

— А вас не здзівіла, чаму я без навушнікаў?

— Увесь час хацеў спытаць — чаму?

— Я жывым адсюль ня выйду. Калі ёсьць у мяне хоць кропля сумніву, я ня маю права на жыцьцё. Больш за тое: жыць для мяне зараз — злачынна.

Павярнуўшы галаву ў бок дзвьярэй, ён нягучна, але ўладарна загадаў:

— Заходзьце.

І адразу ж дзверы расчыніліся, і ў камеры зьявіўся цывільны і дзьева малпападобныя постаці ў чорным і ў масках і, стаўшы ў шэраг перад крэслам, у якім сядзеў суддзя, застылі, як у здранцьвенні. Твар цывільнага быў каменна непранікнёны.

— Рабіце, што павінны рабіць, — з ранейшай суровасьцю ў голасе загадаў суддзя.

Чорная постаць стала побач з суддзём, прыставіла пісталет да яго скроні. Звонка ляснуў стрэл, і цела судзі абмякла на крэсьле, пачало спаўзаць на падлогу. Постаць у чорным падхапіла яго пад пахі і за ногі, ня глянуўшы нават на Барэцкага, выцягнула з камеры.

Цывільны шырока адкрытымі вачамі, як на сьвятога, глядзеў на Барэцкага.

— Вы — герой, — сказаў ён ціха. — Я абагаўляю вас.

— Які там герой... — гаркава пакрывіў твар Барэцкі. — Хаця цяпер гэта ня мае значэньня. Зараз мая чарга?

— Усё падрыхтавана.

— Што ўжо цягнуць?.. Усё адно. Але чаму нас не расстралялі разам? Усё ж не аднаму...

— Вы ня будзеце ў адзіноце, — з радасьцю ад таго, што можа ў нечым паспрыяць яму, запэўніў цывільны. — Ні ў якім разе. Усё прадугледжана.

— Увесьці асуджанага, — загадаў ён, і ў высокім хударлявым хлопцы, які пераступіў парог, Барэцкі пазнаў маладога сьледчага.

- І вас? — усклікнуў Барэцкі, зрабіўшы крок насустрач.
Той сьлізгануў па ім адсутным позіткам, запытальна паглядзеў на цывільнага.
- Выкананьне пачнецца праз дзесяць хвілінаў, — паведаміў той. — У вас ёсьць час падрыхтавацца, перамовіцца словам.
- І неяк далікатна, амаль на дыбачках, пакінуў камеру.
- Вы, вы чаго тут? — узбуджана, з прадчуваньнем страшнага спытаў Барэцкі. — З якой нагоды?
- Па сваёй дурноце, — змрочна азваўся той, апусьціўшыся на крэсла.
- Пашкадаваў вас, зьнішчыў пратакол.
- І што вам за гэта?
- Тое ж, што і вам: пажыцьцёвае, з правам на сьмерць.
- І, убачыўшы, як сьмяротная бледнасьць залівае твар Барэцкага, падбадзёрыў:
- Ды не бярыце ў галаву. Пажыцьцёвае — усё ж ня сьмерць. Зьменіцца ўлада, прыйдзе новы ўрад, спадзе ачмурэньне. Толькі не паддавацца самоце, не напрошвацца на сьмерць. Рана ці позна мы выйдзем на волю.
- Я ўжо даў згоду на сьмерць. — Барэцкі, сьцяўшы сківіцы, глядзеў убок. Яго дробна ліхаманіла.
- Далі згоду? — Сьледчы запаволена пачаў падымацца з ложку. — Вы далі згоду? Калі?
- Толькі што. Суддзя пераканаў зрабіць гэты выбар. У імя чалавецтва.
- Маніце. Хочаце папалохаць? — Сьледчы задыхаўся. — Як вы маглі паддацца ягонаму красамоўству?
- Ён давёў да мяне неаспрэчнасьць маёй віны. Я нічога ня ведаў пра вас.
- Гэтага ніхто ня зможа даказаць. Гэта немагчыма.
- У яго таксама былі сумнівы. І ён загадаў сябе застрэліць.
- Сябе застрэліць?
- Гэта зрабілі на маіх вачах. Хвіліну таму.
- І вы верыце ў сапраўднасьць яго сьмерці?
- З прастрэленай скроні лілася кроў.
- Сьледчы толькі пахітаў галавой.
- Божа-божа... Паверыць у бутафорыю... Сьвятая наўнасьць.
- Вы хочаце сказаць...
- Што гэта сьпектакль. І выдатна пастаўлены.
- Навошта яму гэта?
- Безьліч прычынаў. Можа і сапраўды хацеў, каб вам паміралася лягчэй. І наогул, уся гэтая гісторыя з коркам тоіць у сабе шмат падазронага. Вельмі нагадвае добра спланаваную, таленавіта здзейсьненую правакацыю.
- Кім спланаваную?
- Мала кім? Той жа Службай бясьпекі.
- А ім для чаго?
- Мала для чаго? Хаця б для таго, каб запэўніць Галоўнага, што не задарма ядуць хлеб, ці каб паказьтаць нервы людзям. Напалоханы народ — паслухмяны народ.
- Барэцкі сумніўна круцянуў галавой.

— З расстрэлам судзі куды ні ішло. А разыграць такое... у рэстаране...

— Памыляецеся. Гэта яны ўмеюць. Дарэчы, вы самі падселі да тых кабецін?

— Не. Мяне да іх падсадзіў метрдатэль.

— Ён ведаў наперад, што вы прыйдзеце ў рэстаран?

— Я пазваніў яму з раніцы. Але ён мой стары сябра.

— Гэта ні пра што не гаворыць. Часу, каб усё падрыхтаваць, у іх хапала.

— Глупства. Ды і сцэнарый, калі на тое, імправізаваны мною.

— Упэўнены? Ня выключана, што яго вам дыктавалі. Побач не было ніякага падазронага суб'екта?

— Так, быў, — прыпомніў Барэцкі. — Вузкатвары праныра. Слухаў, з мяне ня зводзіў вачэй, усё падпіхваў працягваць...

— Вось і галоўны рэжысёр. Можаце не сумнявацца — усё, што вы гаварылі, гаварылі пад яго гіпнозам і пад яго дыктоўку. Вас выкарысталі. І трэба сказаць, вельмі ўдала.

— Нешта падобнае і мне прыходзіла ў галаву, — пасля доўгага маўчаньня ў задуменьні прамовіў Барэцкі. — Але чаму яны абралі менавіта мяне, а не каго іншага?

— А то як жа? Барэцкі! Флагман нашай літаратуры. Тое, як сябе павядзеце, як успрымеце такую чартаўшчыну, адгукнецца на творчасці іншых.

— Нешта такое гаварыў і судзія. Цяпер усё зразумела. Ды што з таго?.. Цяпер ужо нічога ня зьменіш.

— Усё падрыхтавана, — увайшоў у камеру цывільны.

— Ужо? — вырвалася ў Барэцкага.

— Як і абяцаў — вы не памрэце ў адзіноце, — быццам не пачуў цывільны. — Вы першы. Ён — за вамі.

— Хіба ня разам? — не хацеў верыць Барэцкі.

— Разам нельга. Вы — герой, ён — злачынца. Такое ачарніць вас.

— Ён — не злачынца, — засланіў сабой сьледчага Барэцкі. — Я хачу, я патрабую, каб мы паміралі разам. Інакш... Інакш...

І змоўк. Роспачна і разгублена пазіраючы на сьледчага.

— На жаль... — Цывільны цяжка ўздыхнуў. — Хаця... Чаму і не? — Вочы яго заблішчэлі. — Гэта надасьць вашай сьмерці вялікую сімвалічнасьць. Побач з Хрыстом таксама ўкрыжаваны разбойнік.

— Так і падаць! — павярнуўся ён да тэлекамеры.

— А цяпер — станьце побач. Будзе добра, — лагодна ўсьміхнуўся ён Барэцкаму, — калі на вашым твары ўбачаць выраз мужнай самаахвярнасьці. Вось так. Добра.

— А вы, — ён зірнуў на сьледчага, — пакажыце раскайваньне. Глыбокае раскайваньне. Можа, і пра вас потым нехта скажа нешта добрае. Лёгкай сьмерці.

Застаўшыся адны, Барэцкі і сьледчы, прыціснуўшыся плячом да пляча, застылі каля ложка ў пакутным чаканьні.

Барэцкі здзівіўся, што яго амаль не хвалюе сам расстрэл, а турбуе, як гэта адбудзецца ў такой цеснай камеры, дзе ім дваім не павярнуцца.

Але сьцяна насупраць раптам пачала рассоўвацца, і яны ўбачылі за ёй вузкі доўгі пакой, цьмяна асьветлены, затуманены, быццам туды на-

пусьцілі ружовай пары, а ў глыбіні гэтай нішы віднеліся чатыры размытыя, шэрыя постаці з вінтоўкамі напаятаве.

Сэрца Барэцкага плавілася ў гарачай мляўкасыці, падгіналіся, не хацелі трымаць ногі, а душа заходзілася ў пранізлівым, незямным смутку.

— Паслухайце, — моцна сьціснуў ён плячо сьледчага. — Скажыце. Вы абсалютна перакананы?

— У чым?

Барэцкаму здалася, што той спытаў гэта неахвотна і раздражнёна, быццам яго ня ў час адарвалі ад нейкіх важных думак.

— Што кашмар у “Мроі” — супадзеньне? Поўнае супадзеньне?

— А што? — пасья нядоўгага роздуму адказаў той.

— Усё-такі ёсьць сумнівы? Хоць нейкія?

— Магчыма.

— Гэта важна, — гарача загаварыў Барэцкі. — Можа і ня ўсё так бессэнсоўна?.. Можа, паміраем ня проста так?

— Можа, — сьледчы зноў скіраваў позірк на постаці.

— І яшчэ. — Барэцкі мацней сьціскаў локаць сьледчага. — Толькі ня сьмейцеся. Усё гэта мне здаецца няпраўдай.

— Што? — з нейкай незадаволенай падазронасьцю паглядзеў на яго сьледчы.

— Усё. Ад стрэлу коркам да...

— Расстрэлу, — змрочна пасьміхнуўся сьледчы. — Тады што гэта?

— Сон. Нават ня сон — насланьне, — з гарачай перакананасьцю хутка-хутка зашаптаў Барэцкі. — Мой кашмар. Са мной і раней надаралася. У час творчага ўздыму. За хвіліну непрытомнасьці быццам найаве перажываў усю п’есу. Ад пачатку да канца. Тое і зараз. Я так намагаўся, тады, калі адкаркоўваў бутэльку, “пракруціць” усе наступствы... Галава разрывалася. І сэрца... Яно спынілася, пацямнела ўваччу...

— І зараз вы ў “Мроі”, за сталом у крэсьле, — скептычна дапоўніў сьледчы. — Застаецца толькі працнуцца.

— Калі гэта сон — разгадаць проста, — увесь дрыжэў Барэцкі. — Я ня раз вызначаў... Варта ўшчыкнуць сябе за руку... Калі не баліць — сьніцца.

— Навошта? — зіркнуў на яго сьледчы. — Пачакаем стрэлаў. Калі не забаліць, то... Што называецца, паміраць з надзеяй...

— Падрыхтуйцеся, — пачуўся аднекуль з вышыні раскацісты, бясстрасна-няўмольны голас, і Барэцкі канвульсіўна таргануўся, выцягнуў рукі па швах, прыціснуўся плячом да пляча сьледчага, сьцяўся ў нясьцерпным чаканьні.

— Зараз стрэляць, — ціха, быццам выдаваў вялікую таямніцу, прагаварыў сьледчы, і краем вока Барэцкі ўбачыў, як выраз адчаю і вялікай цікаўнасьці набягае на яго твар.

Ярка-жоўтыя ўспыхі, як чатыры маланкі, бліснулі з руляў вінтовак...